GLAGOLJSKI BREVIJAR POPA MAVRA IZ GODINE 1460.

Marija PANTELIĆ, Zagreb

U novije vrijeme povećava se broj hrvatskoglagoljskih kodeksa bilo dosad nepoznatim rukopisima, bilo otkrivanjem boravišta nekad poznatih. Tako su neko vrijeme bili zametnuti kodeksi: Krbavski misal iz god. 1402, sada u Berlinu, i Hrvojev misal koji je nanovo pronađen u Carigradu. Uz otkriće za nas nepoznatog misala u Kopenhagenu (usp. u ovom Slovu str. 59) možemo predstaviti naučnoj javnosti i jedan rukopisni brevijar koji je napisao žakan Blaž god. 1460. za vrbničkog popa Mavra, a dovršio izradbom kalendarskog dijela pop Jure iz Baške god. 1471. Brevijar se sada nalazi u posjedu Umberta Pezzolija u Rimu.*

Kako brevijar sadrži treću varijantu službe u čast solunske Braće kao jednu vrstu nacionalnog oficija i kako kodeks krije u Sanktoralu i kult sv. Ilije, a i inače je vrijedan prilog hrvatskoj kulturnoj povijesti, potrebno je opisati ga za naučnu javnost. Iznijet ćemo kratki pregled sadržaja s ekskursom o službi u čast sv. Ćirilu i Metodiju kao i o porijeklu i kultu sv. Ilije među Slavenima. Na kraju zadržat ćemo se na povijesti samog kodeksa: na osobama koje su ga izradile, posjedovale kao i na bilješkama i dodacima koji su također dio njegove povijesti.

1. Opis kodeksa i pregled njegova sadržaja

Kodeks je vrlo dobro sačuvan. Uvezan je u korice od kože, a po jedan papirnati list dodan je na početku i na kraju kodeksa. Nema paginacije. Radi opisa i orijentiranja u njemu zabilježila sam pagina-

* Zahvaljujem dru V. Putancu koji me je upozorio na kodeks, a naročito vlasniku gosp. U. Pezzoliju koji mi je spremno dopustio proučavanje kodeksa u svojoj biblioteci i pribavio fotografije važnijih dijelova brevijara.

ciju olovkom. Mavrov brevijar (dalje Ma) ima 417 pergamenskih folija veličine 16 × 11,7 cm. Tekst je pisan u dva stupca po 30 redaka. Pismo je tipična ustavna glagoljica s elementima 15. st. To je uz kodekse MR 161 u Zagrebu, D 215 u arhivu sv. Petra i Vaticano slavo 19 u Rimu četvrti potpuni brevijar malog formata.

Stupci su dekorirani lijepim većim i manjim inicijalima u crvenoj i zelenoj boji kojom su obično izrađeni ukrasi ponutrice, vitice, konci uz inicijal i stupce. Ta je zelena boja danas izblijedila. Susreću se asimetrični i reducirani inicijali s uobičajenim elementima pletera, vitica, zubaca, spirala i palmeta.

Na unutarnjem dijelu prednjih korica je napisano latinskim slovima: *Breuiarium hoc scriptum est anno 1460. vurbenice grece et Illiryce, ac Latine.*

1. F. 1r-179r: P r o p r i u m d e t e m p o r e. Počinje pisarevim uvodom: *V ime B(o)žie am(e)nъ. l(e)tъ g(ospod)n(i)hъ .č. u. m.* (1460) *m(ě)s(e)ca perv(a)ra prvi d(a)nъ. k'da se poče ovъ feriêlъ pis'ti i poče ga Blažъ ž(a)k(a)nъ. dom(i)nu Mavru za nega pinezi. Počene činъ feriêla po z(a)k(o)nu rim'skomu bl(a)ž(e)noju ap(osto)lu P(e)tra i P(a)vla cr(ъ)kve rim'sk(o)ga dvora. V s(o)b(o)tu ot priš(a)stva.*

Na svršetku Temporala dolaze rubrike ispisane na tri strane (f. 178r-179r). One iznose upute o recitiranju oficija na obične i svetačke dane. Zatim gdje se govori Slava Ocu, da se na blagdane u svim časovima uzimaju antifone od Matutina (Lauda), a oracija od prve Večernje. Jedino se u korizmi uzima na svim časovima oracija od Jutrenje. Iza upute da se Gloria u misi recitira uvijek kad na Jutrenji dolazi Te Deum, dolazi nabrajanje zapovijedanih blagdana. Iza popisa zapovijedanih blagdana za cijelu Crkvu rubrika upućuje na vlastite blagdane pojedinih biskupija: *kršćeni vs'ke crk(ъ)ve v svoei svoiti. vsi bl(a)gd(a)ni ke su n'redili b(i)sk(u)pi s kl(e)riki i s pl'komъ v svoihъ b(i)sk(u)piêhъ.*

Na f. 179r naknadno je dodana posebna rubrika ispisana kurzivnim pismom popa Mavra. Serija od 24—28. nedjelje po Duhovima kojih se broj mijenja prema pomičnim datumima uskrsnog blagdana od 22. III - 25. IV razvrstavali su liturgisti različito u toku stoljeća. Glagoljski liturgijski kodeksi ne govore o tom grupiranju. Jedino je pop Mavar s v o j o m r u k o m dodao tu rubriku. U njoj se ne prebacuju preostale 4 postepifanijske nedjelje (ako je Uskrs rano) između 23. i 24. nedjelje poslije Duhova kao danas, nego se umetanje tih četiriju nedjelja — prema Alcuinovoj raspodjeli nedjelja poslije Duhova — veže uz poznatije svetačke dane. Ovakovo grupiranje

održalo se u rubrikama nekih latinskih misala sve do kraja 16. st, jer je bilo praktičnije za pamćenje onima koji nisu bili vješti čitanju.[1] Budući da od glagoljskih brevijara ovu rubriku nalazimo j e d i n o u Ma, donosimo je čitavu: *Vidimo budi d' od (o)ktabi Petikos'te do priš'stva G(ospod)na .i. i .ʒ.* (= 28) *nedil' est' naiveće. a naimane .i. i .g.* (= 24) *a s'lužben'nih' nedil' est' .i. i .g.* (= 24) *i vsaku nedilu klade se oficii i ne pušća se skozi niednoga s'[ve]t'ca da bi ne bilo spome[nu]t'i nedil'e. V' leto ono kada ih' [est'] .i. i .d.* (= 25) *nedil' pušća se nedila ka e va ok'tabi s[ve]toga Ivana Kr'stitela. Kada [i]h' bude i. i. .e.* (= 26) *pušća se nedila ka e v oktabi s[ve]toga Lovren'ca sprid' rečenu nedilju kada ih' e nedil' .i. i .ž.* (= 27) *pušća se nedila. ot roi-s'tva Bogorodice. ako li se prigode. v' nedilju V'si S[ve]ti tada se pušća na V'se S[ve]te sprid' rečenimi nedilami kada ih' bude .i. i .ʒ.* (= 28) *pušća se nedila va oktabi s[ve]te Bogorodice sprid' rečenimi nedilami i tako tvore ne zabludiš'.*

Ova se nastavlja na prijašnju koja govori kada se kod misa recitira Gloria, a po kojoj doznajemo koji su bili zapovijedani blagdani u Vrbniku, jer se Gloria govori ili pjeva samo na zapovijedane blagdane. Mavro je svoju rubriku odijelio vinjetom koja se sastoji od pletera i životinjske glave koja ga nagriza.

U gore citiranom naslovu Ma stoji da počinje *činъ feriêla* premda kodeks sadrži i nedjeljne i blagdanske, a ne samo oficije u obične dane tjedna (lat. feria II-V). Na kraju Baromićeva Temporala u štampanom brevijaru iz god. 1493, a prije Sanktorala, stoji: *feriêlъ svršenъ* (284). Prema tome *feriêlъ* je sinonim za Temporal (Proprium de tempore).

2. F. 180ʳ-315ᵛ P r o p r i u m s a n c t o r u m: *V ime B(o)žie am(e)nъ. Početie služ(a)bъ od' s(ve)tacъ. N(a) d(a)nъ s(ve)t(a)go Sator'-nina.* Na f. 184ʳ nalazi se na 8. XII *Začeti sl(a)v'něišee . . .*, a na f. 207ʳ-210ᵛ ispisana je služba u čast solunske Braće: *N(a) d(a)nъ s(ve)t(i)hъ arhierěi Kurila i Metudie,* koja ima dvije Večernje, 2 himna i 9 lekcija kao blagdan prvoga reda. Prva lekcija počinje: *V Dlmacii v Solině gr(a)dě. roistvo s(veta)go Kur(i)la i br(a)ta ego Metudie. ot roda Děokliciêna c(ěsa)ra. i s(veta)go Gaé p(a)pi.* Po svojoj strukturi i postanku služba predstavlja novu varijantu glagoljskog oficija u čast solunske Braće pa ćemo je dalje posebno analizirati i publicirati njen tekst.

Blagdan Pohođenja (2. VII) najavljen je u kodeksu tumačenjima i odredbama pape Urbana III, koji je ustanovio, odnosno proširio

[1] M. R i g h e t t i, Manuale di storia liturgica. Vol. II. Milano 1955, 243.

blagdan na cijelu Crkvu, u obliku lekcija f. 247ᵛ-251ʳ. *Oficii t(o)go d(ъ)ne okt(a)bě. s' spomenutiem' t(o)go pohoeniê novago prazdn(i)ka po slědećihъ .ž.* (= 7) *d(ъ)ni v cr(ъ)kvi služeniemъ dlžnimъ poet' se.*[2] Upute svršavaju riječima: *Danъ v R(i)mě poli s(veta)go P(e)tra peti idusъ noem'bra pap'stva n(a)š(e)go l(e)to prvo.*

Blagdan sv. Krištofora (25. VII, f. 257ᵛ) ima 9 lekcija kao i sv. Klara (12. VIII, f. 270ᵛ). Prema tome dan sv. Krištofora bio je u Vrbniku veći blagdan.[3]

Za sv. Jeronima »doktura« (30. IX) f. 293ᵛ kaže se u 1. lekciji: *Sъ ubo roenъ bě v gradě Stridonii. ki e(stъ) v Dl'macii Panonie...*

Franjevački sanktorem sv. Elizabeta (19. XI, f. 305ʳ) ima 9 čitanja; naglašava se njeno porijeklo: *Běše bo h'ći kr(a)la ugr'sk(a)go.*

Sv. Klement papa (23. XI, f. 309ʳ) čiju vlastitu službu ima i IV Vrbnički brevijar (f. 91), i u ovom kodeksu, kao velika svetkovina, ima 9 lekcija.

Iza blagdana sv. Katarine (25. XI, f. 312ᵛ) dolazi naslovna rubrika: *M(ě)s(e)ca ijulěê .zï.* (= *19*) *d(a)nъ. Ilie pror(o)ka. K v(e)č(e)rni.* Oficij u čast sv. Ilije ima svoje vlastite antifone, responsorije s versusima, oraciju, 2 himne i 9 lekcija, a proteže se od f. 312ᵛ-315ʳ. Kako je i ova služba rijetka u hrvatskoglagoljskim brevijarima i kako povijest kulta sv. Ilije ima u Zapadnoj crkvi kao i u našim krajevima posebnu povijest, to ćemo dalje posebno dati pregled povijesti njegova kulta s tekstom njegova oficija.

Slijedeća je stranica iza oficija sv. Ilije bila prazna pa ju je pop Mavar za vrijeme svog boravka u Konavljima popunio svojom tabelom »Tisućnicom« o kojoj će poslije biti govora.

3. F. 316ʳ-368ᵛ: Psalterium. Ne počinje odmah, nego se najprije nižu nedjeljnji invitatoriji (bitatoriji) Matutina kroz cijelu godinu. Zatim slijedi nedjeljni himan: *Pr'vi d(a)nъ ot vs(ě)hъ va nže m(i)rъ stvorenъ e(stъ)* (Primo die quo Trinitas...), a onda istom pri kraju stupca počinje liturgijski psaltir: *V ime B(o)žie am(e)nъ. Sal'tirъ po z(a)k(o)nъ rim'skoga dvora.* Iza versa: *Rabotaite G(ospode)vě..*

---

[2] U vrbničkom kapitulu bilo je određeno da se dnevno zajednički recitira oficij, a nedjeljom i blagdanom da se svi dijelovi oficija pjevaju. Usp. I. Gršković i Vj. Štefanić, Nike uspomene starinske Josipa Antuna Petrisa. Zbornik za narodni život i običaje XXXVII, Zagreb 1953, 107.

[3] U Vrbniku se na placi nalazila kuća bratovštine sv. Ivana, a na njoj je bila golema slika sv. Krištofora, pred kojom se također zaustavljala nedjeljnja procesija članova bratovštine u njihovim odjećama (Gršković—Štefanić, o. c. 99). Njegov dakle kult nije bio uveden u vezi s biskupovanjem modruškog biskupa Krištofora (1486—1499) kako misli dr Putanec, Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482—1493). Jadranski zbornik IV. Rijeka—Pula 1960, 74.

dolazi prvi psalam: *Bl(a)ž(e)nъ mužъ*. Psalterij je razdijeljen na dane u sedmici gdje se uz 13 psalama jednog dana prepliću himni, kantici, versusi i responsoriji određeni za recitaciju pojedinog dana. Ovakvu razdiobu liturgijskog psaltira uveli su Franjevci u 13. st. Oni su kao prosjački red trebali i putne brevijare mjesto teških i ogromnih koralnih kodeksa. Njihove je brevijare preuzela i rimska kurija. Hrvatskoglagoljski brevijari su brevijari tipa rimske kurije, prema tome i franjevački.

4. Commune sanctorum s mrtvačkim oficijem i oficijem u čast Majke Božje. F. 369r—409v: *Činъ o' Troice išći n(a) okt(a)bi P(e)ti(ko)stъ. N(a) roenie ap(o)st(o)lъ k věčerni* . . . f. 402r, a f. 405r: *Poč(i)ne činъ b(la)ž(e)ne d(ě)vi M(a)rie.*

5. Kalendarium f. 410r—415v. Zanimljiva je mješavina starih svetkovina istočnog i zapadnog sloja s regionalnim. No kalendar prve ruke kompletiran je drugom rukom mlađim sanktoremima različitih razdoblja. Uzet ćemo u obzir samo starije svetkovine koje će nam pomoći riješiti eklektičnost fonda kalendara Ma kao i ostalih glagoljskih kalendara.

Svakako upada u oči dosta veliki broj sanktorema istočnog sloja. To su dosada naglašavali svi poznati istraživači glagoljskih kalendara[4] i postavljali pitanje otkuda, kada i kako je zaostao ili došao taj izljev orijentalnog sloja hrvatskim glagoljašima. Možda će nam pomoći odgovoriti na to pitanje naš kalendar kod kojeg se (i ne samo kod njega) osjeća da je istočni sloj svetaca prošao kroz galikansku retortu i takav došao k nama.

Naime, poznata je povijest postanka, pravac širenja, kulminacija, centar i cvjetanje srednjovjekovnih martirologija. Već polovicom III st. svaka oveća crkva imala je popis svojih mučenika (martyrologium). Sv. Jeronimu se pripisuje prva redakcija martirologija u IV st. (Martyrologium Hieronymianum) u Nikomediji koja je nastala fuzioniranjem Euzebijevih spisa o mučenicima, zatim raznih istočnih crkvenih kalendara i svježih tradicija i uspomena na progonstva. Ovaj kratki istočni martirologij s katalogom, datumom i ubiciranjem mučeništva na grčkom jeziku, vrlo impregniran sinaksarijem carigradske crkve preveden je negdje u Italiji u V st. na latinski jezik. Tu mu je dodana lista zapadnih zajedno sa serijom afričkih

[4] Prof. Vj. Štefanić prvi se počeo baviti sadržajem i oblikom hrvatskoglagoljskih kalendara u svojoj studiji o fragmentima prvotiska brevijara: Jedna hrvatskoglagoljska inkunabula iz godine 1491. Rad JAZU 285, Zagreb 1951, 53—94; Lj. Gregov, Kalendar prvog tiskanog glagoljskog kalendara. Zagreb 1952; V. Putanec, usp. bilješku 3.

mučenika. Ovaj martirologij prelazi krajem VI st. u Galiju, naročito u jake kršćanske centre: Lyon, Autun i Auxerre od kojih je najznamenitiji i najplodniji bio ovaj posljednji. Irac časni Beda priredio je oko god. 735. prvi i najstariji povijesni martirologij s kratkom biografijom svetaca kojom je popunio okosnicu Jeronimove lokacije i datiranja, rođenja i mučenja pojedinog sveca.

Kad se na koncilu u Aix-la-Chapelle god. 817. zaključilo da redovnici moraju puku javno čitati iz martirologija, vjerojatno su od toga datuma nicale poznate preradbe Bedina martirologija u jakim francuskim žarištima benediktinskih samostana: *Florov* (Lyon), *Adonov* (Lyon), *Usuardov* (Auxerre), *Notkerov* (St. Gallen) itd.[5] Ovi galikanski martirologiji imali su jaki utjecaj na martirologije i kalendare cijele Evrope, a infiltrirali su se i u rimski martirologij.

Naročito je mnogo redakcija doživio Usuardov martirologij.[6] Ovi galikanski martirologiji s bogatim slojem istočnih sanktorema vjerojatno su došli i u mađarske liturgijske srednjovjekovne kodekse, a kako je poznato i dokazano također i u obredne knjige zagrebačke biskupije.[7]

Već prvi datum mjeseca siječnja nosi naslov: *Obrězan'e. G(ospod)n(e)* koji je Crkva općenito preuzela iz galikanskih kodeksa umjesto: oktava Božića. Uz istočni sanktorem na 1. I: i *Baz(i)liê* kojeg ima više glagoljskih kalendara Ma još dodaje i: *M(a)rt(i)n(i) d(ě)v(i)* kao što je dodaje i glagoljski brevijar Vaticano slavo 19, a koja se inače slavi na 30. I.

Na 4. II nalazi se na drugom mjestu zadarski sanktorem: *I Semiona st(a)rc(a) is(povědnikъ)*, a na 14. II stoji: *Kur(i)la i Met(u)die. is(povědnikъ). I V(a)l(e)nt(i)na m(u)č(enika)*.

Uz datum 27. III ispisano je: *V'skr(ъ)sen'e. G(ospod)ne* x (= duplex) *č.u.n.a.* (= 1471). To bi značilo da je pop Jure smatrao da će te godine biti Uskrs na taj datum, premda je te godine padao uskrsni blagdan na 14. IV. U ovom datumu čuva se vrlo stara kalendarska praksa nepomičnog datuma Kristova uskrsnuća, a čiju su proslavu prenosili na prvu nedjelju iza uštapa. Dok su na Istoku kod proslave otkupiteljskog misterija više isticali Kristovu muku (Pascha crucifixionis), na Zapadu su isticali Kristovo uskrsnuće (Pascha resurrectionis), što je dovodilo do rasprava i razmirica. Neke su crkve,

---

[5] Dictionnaire d'Archéologie et de la Liturgie X. Paris 1910, 2530—2600.
[6] I. P. Migne, Patrologiae cursus completus 194.
[7] D. Kniewald, Zagrebački liturgijski kodeksi XI—XV st. Croatia sacra 10. Zagreb 1940, 1—128.

naročito u Galiji, da izbjegnu poteškoće u izračunavanju toga datuma, izabrale nepomične datume: 25. III kao dan smrti, a 27. III kao dan Kristova uskrsnuća. Ove datume donosi i martirologium Hieronymianum netaknute. Od sv. Grgura iz Toursa znademo da se u njegovu gradu komemorirao Uskrs na 27. III kao na fiksirani dan, a iza toga je slijedila proslava uskrsnuća na prvu nedjelju iza uštapa. Ali su ovakvoj praksi prigovarali biskupi i nisu je mnogo slijedili.[8]

Uz neke stare kalendare Misala iz X i XI st. koji bilježe *Resurrectio Domini* na 27. III taj datum imaju i stari zagrebački liturgijski kodeksi: MR 29, 43, 67, 120, 133, 170, 1148, a od glagoljskih kalendara: Dragućki brevijar IIIb 25 JAZU, u kojem je godina 1407, koja stoji uz nepomični datum Uskrsa, uzeta kao vrijeme postanka toga kodeksa;[9] zatim ga ima Moskovski brevijar iz 1443. kao i naš brevijar popa Mavra. Vrlo stari datum smrti Kristove od 25. III, poznat je već iz III st. Imaju ga zagrebački latinski kodeksi —, a od glagoljskih ga donosi samo kalendar Baromićeva štampanog brevijara iz 1493. god: *Bl(a)govešćen'ie B(ogo)r(odi)ce. Ta d(a)nъ propetъ bi Is(u)h(rъst)ъ G(ospod)ъ n(a)šъ*. Premda ovi datumi (25. i 27. III) još žive u Istočnoj crkvi (*Era questo l'uso orientale tuttora in vigore presso i Greci, Righetti* o. c. 210), ipak smo skloni mišljenju da su oni došli u glagoljaške kalendare posredno preko zagrebačkih latinskih kodeksa, za koje je dokazano da su francuskog porijekla s jakim slojem istočnih svetkovina. Ovaj put i nit galikanskog utjecaja na glagoljske kodekse moći će se zapaziti na više mjesta u Ma. Uz preplitanje rimsko-galikanskog sloja s istočnim, slavenskim i regionalnim slojem koji su zajednički svim glagoljskim kalendarima, zaustavit ćemo se na sv. *Platonu* koji dolazi na 18. XI uz blagdan posvete bazilike sv. Petra i Pavla u Rimu: *I Pl(a)tona op(ata)*. Na isti dan slavila ga je i carigradska Velika Crkva u X st. kao mučenika. (Sa synaxe a lieu à son martyrion, dans les portiques de Domnin)[10]

Svetkovina: *Prenesen'i moći Jeor'jiê* na 26. XI koja se također nađe i u glagoljskim kalendarima može se identificirati s praznikom carigradske Velike Crkve kao danom posvete crkve sv. Jurja (la

---

[8] N. Nilles, Kalendarium manuale utriusque Ecclesiae. T. II. Oeniponte 1881, 279.

Kirchenlexicon oder Encyklopädie der katholischen Theologie und ihrer Hülfswissenschaften. Bd. 9. Freiburg im Br. 1895, 1134. M. Righetti, o. c. 206—209.

[9] Vj. Štefanić, Glagoljski notarski protokol iz Draguća u Istri (1595—1639). Radovi Staroslavenskog inst. 1. Zagreb 1952, 91.

[10] J. Mateos, Typicon de la Grande Église. Ms Sainte-Croix n° 40, Xè siècle. Orientalia Christiana 165. Roma 1962, 107.

Dédicace de Saint-Georges dans la Cyprière. Typicon o. c. str. 115). Od najstarijih glagoljskih kalendara ima ga samo kalendar Assemanijeva evanđelistara.

Vrlo je karakterističan i broj od 14.000 djece koju je Herod dao pogubiti u Betlehemu. Ona se svetkuju na 28. XII. Taj broj navode istočni kalendari bez neke naročite podloge. Typicon carigradske Velike Crkve uz nevinu djecu komemorira i sve kršćane koji su nenaravnom smrću završili život. Ta se svetkovina naročito slavila u carigradskoj crkvi sv. Bogorodice »Chalcoprateia« gdje se čuvao pojas Majke Božje. (OChr. 165, 167).

Rukopis »Hagenoyen« (jedna varijanta Usuardova galikanskog martirologija) povećao je taj broj na 144.000 nedužno ubijene djece: *Apud Bethlehem Judae, natale beatorum Innocentium martyrum, quorum numerus est centies mille et quadraginta quatuor millia.*[11] Vjerojatno prema broju od 144.000 izabranih iz Apokalipse 14, 3, perikope Ap 14, 1—5, koja se čita u Zapadnoj crkvi u misi na njihovu svetkovinu.

Ovaj broj navodi i pop Jure, pisar kalendara Ma brevijara: *S(ve)tihъ m(la)d(ě)ncъ. r.č.* i *.k.č.* i *.g.č.ća*. Isti broj ima Moskovski brevijar i Vaticano slavo 19 iz god. 1465. koji uz male iznimke ima gotovo isti kalendar kao i Ma. I ovaj broj 144.000 upućivao bi na galikansko-benediktinske redakcije Usuardova martirologija iz IX st.

Uz kult sv. Ilije koji se nalazi po kalendarima i sanktoralima zagrebačkih starih liturgijskih kodeksa, a koji je došao u Hrvatsku preko francuskih latinskih obrednih knjiga, naslućuje se taj posredni put preko Zagreba k našim glagoljašima i u istim votivnim misama koje se čuvaju u jednom glagoljskom misalu. Naime, nedavno nađeni i proučeni glagoljski misal iz Kopenhagena (Mh usp. str. 67) ima dosada kod glagoljaša nepoznate mise i to u čast 24 starca (poznata iz Ivanove Apokalipse) i u čast Tri Kralja. Ove mise nalaze se u Zagrebačkom štampanom misalu iz god. 1511, kojemu je, izgleda, bio predložak zagrebački misal MR 133 iz XIV st. Osim toga kult od 24 starca nalazi se i u koptskom (Aleksandrija) kalendaru iz IV st. na 2. XII.[12] Poznatim putem preko francuskih srednjovjekovnih rasadišta došle su u zapadne kodekse, a odavde u Zagreb i dalje u Hrvatsko primorje i Istru. Naime, za misal Mh moći će se dokazati da je pisan za Nuglu kraj Roča u Istri, gdje je bila naslovnik crkve sv. Helena,

---

[11] I. P. Migne, o. c. 124.
[12] Dictionnaire d'Archéologie et de la Liturgie VIII. Paris 1928, 655.

jer sanktoral Mh ima misu u čast ove svetice koja je sasvim ista s naknadno dodanom misom u njenu čast u Novakovu misalu f.228^{v}—229^{v} koji se od god. 1405. upotrebljavao u Nugli.

Sasvim na kraju brevijara iza Jurjeva kalendara i kalendarija na f. 417^{v} i f. 418 dodana je teško čitljivim glagoljskim kurzivom preko cijele stranice ispisana misa u čast Majke Božje, koja se čita od Svijećnice do Duhova s Lukinim evanđeljem gl. 11, 27—28. Iza mise nastavlja se niz od 6 različitih molitava od svećenikove molitve za sebe do molitve za sve *rabi i rabine*.

2. *Povijest brevijara*

Izvori za povijest Ma nalaze se u samom kodeksu u obliku zapisa i bilježaka. Sretna je činjenica da je zapisan i sačuvan incipit u kojem se imenuje pisar kodeksa i njegov naručitelj: *L(e)tъ g(ospod)-n(i)hъ .č.u.m.* (= 1460) *m(ě)s(e)ca perv(a)ra prvi d(a)nъ. k'da se poče ovъ feriêlъ pis'ti i poče ga Blažъ ž(a)k(a)nъ. dom(i)nu Mavru za nega pinezi.* Na izradbi kalendara Ma radio je drugi pisar koji je također zapisao svoje ime: *To pisa pop Jure v Baški popu Mav'ru Vrbnikъ.* Kako su sva trojica važna za hrvatsku kulturnu povijest, to ćemo se na svakom od njih posebno zadržati.

1. *Vrbnički pop Mavar.* Interesantna je ličnost popa Mavra. Za njegovo ime saznaje se prvi put iz zapisa žakna Blaža u njegovu brevijaru god. 1460. Iza te godine spominje se Mavrovo ime sve do 1510. u zapisima liturgijskih i crkvenoadministrativnih knjiga vrbničke župe sv. Marije. Po atributu iz god. 1460. vidi se da je pop Mavar u to vrijeme svećenik s takvim dohocima, da može naručivati pisanje jednog brevijara. God. 1471. spominje se pop Mavar među onima koji su dužni dolaziti pjevati zornice, zajedno s ostalih 14 vrbničkih popova i 7 žakana: ... *žakan Blaž Sparožić, pop' Mavar, pop Anton* ...[13] Nakon god. 1471. njegovo se ime ne spominje u zapisima suvremenih vrbničkih kodeksa sve do 1483. god. Gdje je u to vrijeme bio pop Mavar otkrivaju nam hronološki podaci i njegov zapis iza tabele »Tisućnice«. Naime, on sâm bilježi: *To pisa pop' Mavar' z Vrbnika kada stoêše v Konav'lh' poli Dubrov'nika tisuć'nicu zgora pisanu.*

Poznato je kad su bosanski vojvode Sandalj Hranić i Radosav Pavlović konačno svojim poveljama od 31. decembra 1426. god. ustu-

[13] Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka. Djela JAZU 51. Zagreb 1960, 339.

pili Konavle Dubrovčanima, počelo se odmah pripremama za izgradnju franjevačkog samostana u Sv. Martinu (Gornji Konavli) i predajom dušobrižništva konavoskog pučanstva članovima njihova reda. Uz djelovanje franjevaca dokumentacija dubrovačkih arhiva spominje rad i svjetovnih svećenika u Konavlima, a stanovali su uz konavoskog kneza u Sv. Martinu. Oni su vršili i službu kneževa kancelara, a koji put i dužnost učitelja pa su prema tome bili i honorirani. Zna se da su za samo dušobrižništvo primali u tri rate po 20 dukata ili 60 perpera.[14]

Već je iz arhivske građe XIV—XV stoljeća poznato djelovanje najmljenih svećenika iz drugih krajeva Dalmacije i Hrvatskog primorja po seoskim župama Republike. Oni se zovu *presbyteri sclavici* i *presbyteri chiurillize*, a službu Božju obavljali su na slavenskom jeziku. Od velikog niza radnika na tom polju nekima je dokumentacija sačuvala imena: *Radouanus de Zara, Jacobus de Segna, Matheus Borchich de Segna, Mihouil Dalmatinus* (1438), *Petrus de Pago i Bernardus de Segna* (1453—1476).[15] U nauci su se dugo nizale rasprave tko su bili ti svećenici: *presbyteri sclauici i presbyteri chiurillize* (Vučetić, Liepopili, Jagić, Ritig, Jireček, Rešetar, Talija i Schütz). Nedavno je M. Dinić na temelju arhivske građe došao do zaključka, da su se *presbyteri sclauici* služili ćirilicom, a *presbyteri chiurillize* glagoljicom. Prema tome bi se u Dubrovniku očuvao stari naziv za Ćirilovo pismo glagoljicu.[16] Uz rasprave oko porijekla i pisma rečenih svećenika nameće se pitanje kakvim su se knjigama služili i kojim obredom su obavljali bogoslužje. U najnovije vrijeme ušao je u srž toga problema u svojoj monografiji o leipziškom lekcionaru iz dubrovačkog područja Dr Joseph Schütz (Das handschriftliche Missale Illyricum Lipsiense I i II. Bibliotheca Slavica. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1963) koji je ustvrdio da su popovi glagoljaši došli na dubrovačko područje sa svojim glagoljskim liturgijskim knjigama na zapadnom obredu i sa svojim čakavskim dijalektom i tu izvršili znatan utjecaj na dubrovački štokavski dijalekt[17].

Da su popovi glagoljaši i iz Vrbnika išli na ispomoć dubrovačkoj crkvenoj pastvi, potvrđuje i slučaj popa Mavra. On sa sobom nosi svoj putni glagoljski brevijar malog formata i u Konavlima upisuje

---

[14] P. M. Grujić, Konavli pod raznim gospodarima od XII do XV veka. Spomenik SKA 66. Zemun 1926, 116—118.

[15] M. Dinić, Slovenska služba na teritoriji Dubrovačke Republike u Srednjem veku. Prilozi XIV. Beograd 1934;

[16] Isti, Chiurilliza slovenskih popova dubrovačke građe, Prilozi 26, 1960.

[17] Vj. Štefanić, J. Schütz, o. c. — Recenzija, Slovo 15, Zagreb 1965, 152.

u nj potrebne dodatke. Naime, na kraju njegova brevijara nalaze se dva kruga s kronološkim elementima i uputama za izračunavanje uskrsnog datuma kao i tabela s pomičnim blagdanima, dok same uobičajene tabele uskrsnih datuma za jedan ciklus godina nema. U Vrbniku je uz veliki broj svećenika bilo i više liturgijskih kodeksa s gotovim tabelama uskrsnih datuma tzv. *circulus magnus* (tabela velikog uskrsnog kruga od 532 godine (28×19), perioda, iza kojeg se ponavljaju isti uskrsni datumi). Služba Božja vršila se na svečani način, a i recitacija brevijara obavljala se svaki dan skupno, a nedjeljom i blagdanom oficij se zajednički pjevao. Prema tome se pojedini svećenik nije morao brinuti za redoslijed datuma pomičnih blagdana i za broj nedjelja iza Bogojavljenja i Duhova, koji ovisi o uskrsnom datumu. Ali kad se pop Mavar našao sâm na terenu, morao je o svemu tome sam voditi brigu i uskladiti svoje privatno recitiranje brevijara s javnim bogoslužjem i imati pregled datuma uskrsnog blagdana prema zapadnom kalendaru. Zbog toga je on iza sanktorala na praznoj strani 315^{v} svoga brevijara ispisao uskrsne datume od 1475. do 1525. god., dakle, dio uskrsnog kruga (circulus magnus) od 50 godina i dao mu naziv »Tisućnica«. Uskrsni datumi za taj niz godina, što nije tako često u glagoljskim kodeksima, sasvim su tačni, osim jednog za god. 1484. gdje stoji 20. IV mjesto 18. IV. Brojke, izražene glagoljskim slovima, nižu se pravilno, kurzivnom glagoljicom ispisane kao i ostali tekst brevijara u 2 stupca. Na kraju se pop Mavar potpisao i locirao svoj citirani zapis. Zapis nije datiran, ali nam prvi uskrsni datum za god. 1475. svjedoči da je tabela pisana oko te godine: (*.č.u.n.d. m(a)r(ča) .ie.*) 26. marta 1475.

Vlastoručna tabela uskrsnih datuma kao i potpis i mjesto boravka popa Mavra jedini je dokumenat da su i iz Vrbnika odlazili popovi glagoljaši[18] na teritorij Dubrovačke republike zajedno sa svojim liturgijskim knjigama i ondje mogli utjecati na dubrovački crkveni govor i pismenost. No ondje su oni bez sumnje naučili pisati ćirilicom (bosančicom) i zatim unosili u glagoljske kodekse ćirilske zapise, a koji put i naslove (usp. Brevijar Vida Omišljanina: *Čti*; na kraju Ročkog misala: *to pisa; Sie pisa domin Petar . . . Maroić* na fragmentu dragućkog misala itd.). Na ovaj se način može protumačiti pojava ćirilice u glagoljskim kodeksima istarskog i kvarnerskog područja.

---

[18] M. Bolonić, Krčki glagoljaši i njihova služba izvan Krka. Bogoslovska smotra XXXV, 2. Zagreb 1965. Po ovom se članku vidi da odlazak popa Mavra u Konavle još nije dosada poznat niti registriran u literaturi toga predmeta.

Kako je dugo ostao pop Mavar u Konavlima, ne znamo. Vrbnički suvremeni dokumenti šute o njemu 11 godina (od 1471—1483). Nakon toga spominje ga isprava bratovštine sv. Marije, gdje stoji da je na bratovštinskoj skupštini od 3. aprila 1483. u Vrbniku prisustvovao i *pre Mauro* s titulom vikar, što znači da je sada postao zamjenik gradskog župnika.[19] Boravak i djelovanje popa Mavra u njegovu rodnom gradu povremeno bilježe razni suvremeni dokumenti. List pergamene iz 15. st. sa teško čitljivim zapisima iz god. 1488. potvrđuje Mavrovu svakodnevnu dužnost: mjeseca *oktebra 15 dan služi pop Mavar ... su v s(ve)toi Marii.*[20]

God. 1507. i 1508. spominje se pop Mavar u Kapitulskoj knjizi instrumenata (iz god. 1507—1698. i 1745) kao vrbnički plovan, župnik: ... *u crikvi slavne dive Marie g(ospo)d(i)n plovan Mavar i vas poš(tovani) kler* ... Zatim: *Leto 1508 na pervi maja u Verbniku g(ospo)d(i)n plovan Mavar videći:* ...[21] U oba slučaja intervenira on tražeći od svoga svećenstva da obavljaju obaveze vrbničkog kapitula.

Kao vrbnički župnik pop Mavar prisustvuje godišnjoj bratovštinskoj skupštini od 1. XI 1510. gdje se vršio pregled inventara i računa Bratovštine župne crkve Sv. Marije, što je detaljno zabilježeno u III Vrbničkom brevijaru na f. 24ᵛ: *Č.f.i* (1510) *na d(a)n Vsih' S(ve)tih. To e račun od tizora s(ve)te Marie Vrb'nici ki daše v ruci žaknu Iva(nu) sinu Baračevu gospodin pl[ova]n Mav(a)r' i kapitul' i plk'.*[22]

U jednom zapisu iste kapitulske knjige od 6. XI 1512. navodi se ime vrbničkog plovana popa Matija, što znači da pop Mavar više nije bio na životu.[23] U razmaku od posljednjeg zapisa Mavrova imena od 1. XI 1510. do citata imena njegova nasljednika popa Matije 6. XI 1512. prošle su upravo 2 godine u koje se može staviti smrt popa Mavra. Dan njegove smrti zabilježen je u kalendaru njegova brevijara na f. 414ᵛ uz 12. X: *umri pop Mavar.* Prema spomenutim datumima donje granice njegove smrti 1. XI 1510. i gornje granice 6. XI 1512. kad je bila u toku vizitacija krčkog biskupa Donata della Torre i sređivanje prilika među vrbničkim svećenstvom, a što nije moglo uslijediti odmah nakon Mavrove smrti, nego možda nakon godine dana kad su procedure oko izbora i nastupa novog plovana Matije

---

[19] Isprava je kasnije prepisana u Katastik kapele sv. Mavra od god. 1772—1818. Usp. Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka, 318.

[20] Isti, 354.

[21] Isti, 290 i 291.

[22] Isti, o. c. str. 338 i 339.

[23] Isti, o. c. str. 291.

bile završene. Prema tome bismo mogli staviti dan Mavrove smrti na 12. X u god. 1511.

Prema ovoj okosnici Mavrove biografije saznajemo za uspon po životnoj ljestvici od običnog svećenika, duhovnog radnika na vjerskoj asimilaciji stanovništva u mješovitim područjima Dubrovačke republike do vikara i plovana svoga rodnog grada Vrbnika između 1460—1511. god.

2. *Žakan Blaž, pisar Mavrova brevijara.* Ime Blaž je rijetko u vrbničkim pa i u krčkim suvremenim ispravama i zapisima na prijelazu iz 15. u 16. st.[24] God. 1471. u zapisu III Vrbničkog brevijara u nizu od 15 popova i 7 žakana koji su dužni doći pjevati zornice citiraju se i 2 žakna *Blaža* od kojih je 1 indentificiran prezimenom Sparožić, a drugi se navodi samo kao *žakan Blaž!*[25] Iz zapisa na listu pergamene iz 15. st. gdje stoji: *[Let g(ospo)dn(i)h'* 1471] *m[isec]a okt(e)bra na 20 tr 7 dni [služi] pop Bla[ž'] Baromov sin mladu misu . . .*[26] doznajemo da je drugi žakan Blaž iz naprijed citiranog zapisa kasniji znameniti senjski kanonik i štampar Blaž Baromić ili Baromov sin.

Ali uz dosad poznate zapise i citate imena *žakan Blaž* u vrbničkim kodeksima brevijar popa Mavra već na svom početku, kako je sprijeda citirano, kaže da ga je pisao žakan Blaž početkom 1460. god. Pisao ga je hrvatskom uglatom glagoljicom s karakteristikama glagoljskih kodeksa 15. st. Kako je kodeks trebao biti malog formata, pisar je morao biti vrlo štedljiv na prostoru pa je razvio bogati sistem formiranja ligatura od 2 i 3 slova (oko 70) od kojih su neke slabo ili nikako potvrđene u starijim kodeksima. Naročito je mlađi način oblikovanja poznate ligature ml: u Blaževu noviju: u daljnjoj kombinaciji mlju, mld: , , gdje dolaze jasnije do izražaja grafemi od kojih je ligatura sastavljena. Ova raznolikost i bogata invencija u oblikovanju novih glagoljskih ligatura odaje vještog i darovitog pisara.

Poznato je da je Blaž Baromić iz Vrbnika prešao u Senj i da je ondje postao zastupnikom (prokuratorom) senjskog biskupa Pavla, a kasnije kanonikom njegova kaptola u godinama 1484—1505.[27] Trajni spomen sačuvao je kanonik Blaž u povijesti hrvatskoglagoljskog

[24] Usp. radove Črnčića, Kukuljevića, Šurmina, Milčetića, Strohala, Štefanića.

[25] Vj. Štefanić, o. c. str. 339.

[26] Prema čitanju prof. Štefanića, o. c. str. 354.

[27] Đ. Šurmin, Acta croatica I, 1898, 300, 305—306.

štamparstva osnivanjem štamparije u Senju, u kojoj je lično sudjelovao, jer se u Veneciji i sâm usavršio u štampanju knjiga.

Kako je Blaž Baromić naročito poznat po načinu oblikovanja lomljenih ligatura u štampanom breviraju iz god. 1493. u Mlecima,[28] a iste ligature smo našli i u Mavrovu brevijaru iz god. 1460, to smo skloni žakna Blaža, pisara Ma, identificirati s kasnijim senjskim štamparom i kanonikom Blažem Baromićem, koji je sudjelovao kod jednog mletačkog i kod 2 senjska izdanja: Misal iz god. 1494. i Spovid općena iz god. 1496.

Iz citirane literature izlazi da su *Baromići* iz Baške i da su se povremeno ili za stalno doselili u Vrbnik. Blaž nije prekinuo sa susjednom Baškom dok je kao žakan boravio u Vrbniku, a kad je bio senjski kanonik u jednom se latinskom natpisu u Senju iz god. 1496. naziva Bašćaninom: *dominus Blasius de Besca canonicus segniensis.*[29]

Povezanost s Baškom vidi se i kod pisara Blaža u Ma koji za izradbu kalendara traži suradnju jednog bašćanskog pisara koji na kraju Ma nadopisuje kalendar s hronološkim tabelama i kalendarskim tekstovnim eksplikacijama. To je treća osoba za koju doznajemo iz kodeksa Ma. Taj je pisar možda bio stručnjak za izradbu kalendara pa ga je žakan Blaž, možda i po rodbinskoj liniji pozvao na suradnju i tako možda formirao i manji mjesni skriptorij. Da je Blaž imao smjelosti i spretnosti za organizaciju većeg pothvata, vidimo po njegovoj štamparskoj aktivnosti. U vezi Blaževe pisarske djelatnosti u Vrbniku trebalo bi još ispitati sačuvane suvremene vrbničke kodekse nije li još koji od njih djelo žakna Blaža.

3. *Bašćanin pop Jure, pisar kalendara Ma.* Kalendar u Ma dolazi na kraju od f. 410^{r}—415^{v}. Sadržaj pojedinog mjeseca ispisan je na jednoj stranici. Rukopis nije tako dotjeran ni ugledan kao Blažev. Izgleda da je kalendar izrađen kao palimpsest, jer se još vide tragovi brisanih slova na nekim stranama, a i pomoćne crte su znatno jasne. Pisar je ostavio prazna mjesta za inicijale kod naziva mjeseci, jedino april i maj imaju latinske inicijale dosta primitivno oblikovane i ornamentirane (f. 411^{v} i 412^{r}). F. 416^{r} sadrži tabelu pomičnih blagdana. Zatim f. 416^{v} ima 2 kruga: sa crvenim slovima (zlato slovo)

---

[28] Vj. Štefanić, Hrv. enciklopedija II, 1941, 253; Jedna hrvatskoglagoljska inkunabula iz god. 1491. Rad JAZU 285, 53—95; Enciklopedija Jugoslavije I. Zagreb 1955, 379; Oporuka Matija Baromića od g. 1527. Radovi Staroslav. instituta 2, 1955, 231—234; o prezimenu i obitelji Baromić: V. Putanec, Prilozi za proučavanje hrvatskih antroponima: 1. Baromov, Barom, Barum, Baromić; 2. Zuvela, Žuvela, Žuvelić, Filologija 3, 1962.

[29] I. Kukuljević, Nadpisi sredovječni i novovjeki. Zagreb, 1891, 239.

i sa crnim (pata-epakta) s tumačem na donjem dijelu strane. Na vrhu uz križ ispisano je: *.č.u.n.a* (= 1471) *bě zl(a)to sl(o)vo .z.* (= 9); f. 417[r] zaprema crtež dviju ruku od kojih jedna omotana svitkom papira na kojem su ispisani brojevi za minute i sekunde, drži drugi svitak na kojem je napisano: *To pisa pop Jure v Baški popu Mav'ru Vrbnikъ am(e)n'*. Na unutarnjem dijelu zavoja piše: *.č.u.n.* (= 1470) *to pisahъ*. Prema tome je pop Jure pisao kalendar god. 1470—1471. Na donjem dijelu nalazi se krug s nedjeljnim slovima počevši od 1471. god.

Pop Jure je vjerojatno identičan s kancelarom i notarom koji se potpisao na ispravi od 9. kolovoza god. 1482. u Baški: *A ê pop Jurai sin sudca Grška bivšega, kancilir gospodski v Baški i notar cesaro[v], to pisah pravo i verno.*[30]

Za povijest samog kodeksa važni su i kasniji dodaci svetačkih praznika i matičarski zapisi datuma smrti pojedinih osoba, naročito svećenika. Svi su oni pisani nakon smrti popa Mavra (1511), neugladnom i teško čitljivom kurzivnom glagoljicom XVI i XVII st. Samo za jedan dodatak na f. 414[r] uz 10. IX: *Prota i Ačinta mč.* može se reći da je pisan rukom popa Mavra. U katalogu preminulih redaju se u kalendaru Ma po godinama slijedeći zapisi:

31. VIII	*č.f.i.z.*	(= 1529)	*umri Ivanъ Kuzmačić. Bog mu dušu pomil[ui]*
20. XI	*č.f.j.*	(= 1530)	*l(eta) kada služi popъ Luka mladu misu.*
1. IV	*č.f.j.z.*	(= 1538)	*umri M(a)ndica Barče*
15. XI	*č.f.k.*	(= 1540)	*umri Ivančolъ Kuzmači(ćъ)*
16. XII	*č.f.m.*	(= 1560)	*umri Mihovilъ Kuzmačićъ. B(og)ъ mu dušu pomilu(i)*
26. III	*č.f.n.d.*	(= 1575)	*umri pop Te ... Kuzm(ačićъ)*
17. IV	*č.f.o.*	(= 1580)	*umri pop' Augus'tin' Bozanić'*
6. XII	*č.h.*	(= 1600)	*umri Katarina žena pok(oinog) Jurja Volarića*
17. I	*č.h.i.g.*	(= 1624)	*umri pop Ivan Bozanić*
21. I	*č.h.i.g.*	(= 1624)	*umri Ivan Volar(i)ć Bog mu dušu po-(milui)*

Zapisi bez oznake godine: 10. II *umri Lučićev*
5. III *umri ... oga Pe ..a Barča*
3. X *umri Brc Mataničъ*
12. X *umri pop Mavar*

[30] Đ. Šurmin, o. c. str. 29.

U nizu potpuno datiranih zapisa posljednji je od 21. I 1624. za koji smo sigurni gdje i kad je napisan. Postoji još jedna priznanica ispisana na papiru koji se nalazi prilijepljen na zadnjim koricama kodeksa. Ona nema datuma ni mjesta te glasi: *To je ča ima Šentorin pop od popa Jurja Volarića za misal naiparvo od cikina l(i)b(a)r ïa* (= 11). *so(ldi) . vï . (= 13)*
pree ga od popa Kralića mladoga libri . g . (= 4)
za stupo ko usiče v zakolenici l(i)bri . g . (= 4)
preeh ga od popa Kralića staroga l(i)bri . g . (= 4)
Tu se spominju vrlo česta i obična krčka imena Volarić i Kraljić, ali se njihovi nosioci ne mogu lako identificirati. Antroponim Šentorin navodi ARj 73, Zagreb 1961, 535: »Šenturin prezime, bit će tuđeg porijekla, samo u potvrdi: *Pušćam pokojnomu popu Šenturinu jednu misu od kuventa do let 5.* (U Risiki na Krku 1645. Vjesnik zemaljskog arkiva 12, 162).«

Ta jedina dosad poznata potvrda prezimena Šentorin iz 1645. god. koja se nastavlja na redoslijed zapisa iz kalendara, govori da je još u prvoj polovini toga stoljeća Ma bio u Vrbniku. Risika je naime selo blizu Vrbnika.

Kako repertorij rukopisnih liturgijskih knjiga istiskuju štampana djela, glagoljski kodeksi sve više nestaju. Oveći broj glagoljskih kodeksa čuvao je Vrbnik kroz XVI, XVII, XVIII i XIX st. Još god. 1843. se za njih kaže: *la chiesa di Verbenico, che tiene dodici voluni in pergamena più volte ricercati da gravi filologi ...*, a B. Cubich 1840—1850. (štampano 1874) ističe: *I migliori libri glagolitici consistono in cinque Breviarii e quatro Messali manoscritti, che trovansi ancora in buono stato nella parochia di Verbenico dall' anno 1400 incirca.*[31]

Da li je u ovih pet brevijara ubrojen i Ma, jer se danas čuvaju u Vrbniku samo 4 brevijara velikog formata, ne bismo mogli ustvrditi. Postoji sačuvano i žaljenje za tajnim nestajanjem vrbničkih kodeksa za vrijeme Josipa Antuna Petrisa (1787—1868). On uglavnom govori o lijepim glagoljskim misalima pa nastavlja: *a bijaše još takovih knjigah, ali su pomankali za moje pameti barem tri, ja ne znam kud ni kad, zvan jedna koju je prikazal g. plovan pop Mikula Pavan* (1807—1841) *jednomu gospodinu od Tersta (al conte Brandi).*[32] Današnji vlasnici s jedne strane potječu iz Trsta i njima ćemo biti

[31] Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka, 23.
[32] I. Grškovič i Vj. Štefanić, Nike uspomene starinske Josipa Antuna Petrisa. Zbornik za narodni život i običaje XXXVII, Zagreb 1953, 112.

zahvalni, ako nam budu mogli dati podatke o njihovim eventualnim vezama sa »conte Brandi« odnosno iz naše povijesti poznatim generalom Brady iz god. 1752—1827,[33] po kojima bi se mogla razabrati veza kojom je došao kodeks u ruke obitelji Pezzoli. Da su u Trst dospjeli neki vrbnički kodeksi, svjedoči i pop Bare Gršković kad u jednom pismu Vatroslavu Jagiću g. 1893. tvrdi, po kazivanju svoga rođaka popa Ivana: *naša je crkva za njegovo doba posjedovala do 24 takova misala... njekoliko nalazi se u Trstu.*[33a] S druge strane iz korespodencije s vlasnikom saznaje se da on drži da je kodeks došao u njihovu obiteljsku biblioteku u Splitu rodbinskim ženidbenim vezama sa familijom *Dudan,* ali njegova sjećanja sežu samo do prvih decenija ovoga stoljeća.[33b]

3. *Nova varijanta službe u čast solunske Braće*

U brevijaru popa Mavra nalazi se treća varijanta službe u čast sv. Ćirilu i Metodiju. Kako u toj službi (dalje SĆM) ima elemenata iz prve dvije varijante tj. iz službe u Ljubljanskom brevijaru br. 161 iz 1396. (starija varijanta) i iz službe u II Novljanskom iz 1494. (mlađa varijanta), to ćemo povijesnoliturgijskom analizom nastojati raslojiti te 3 varijante i odrediti im mjesto u Sanktoralu.

Prvo grupiranje sačuvanih SĆM u hrvatskoglagoljskim brevijarima proveo je Berčić, a upotpunio ga je Lavrov[34] dodavanjem tekstovnih varijanata iz Moskovskog brevijara iz god. 1443. Sada ovamo treba dodati i službu glagoljskog brevijara Vaticano slavo 19[35] i našu najnoviju u Ma pa dobivamo zbroj od 11 službi, od kojih je 9 poznato u originalu, a 2 u njihovu latinskom prijevodu (iz Salskog i Zaglav-

---

[33] Ideja prof. Štefanića u spomenutom članku Zbornika JAZU. O generalu Brady usp. Hrv. enciklopedija III, Zagreb 1942, 215.

[33a] V. Jagić, Spomeni mojega života II, 215.

[33b] »...Nei miei ricordi, che risalgono però solo ai primi decenni del secolo, il Brev. era conservato nella nostra biblioteca di Spalato come cosa rara e di valore non solo intrinseco, ma anche storico e familiare, in quanto era pervenuto fino ai nostri giorni tramandato dai nostri antenati. Penso che il Brev. sia pervenuto a noi Pezzoli dalla famiglia Dudan, in quanto mio nonno Francesco sposò la contessa Elena Dudan, figlia del conte Leonardo, letterato e filologo vissuto a Spalato nel secolo scorso: in tal modo la nostra famiglia venne in possesso, per diritto ereditario, di tutti i beni mobili ed immobili dei conti Dudan« (Pismo 23. IX 1965. Arhiv Staroslavenskog instituta br. 413 od 1965.)

[34] I. Berčić, Dvie službe rimskoga obreda. Zagreb 1870; P. A. Lavrov, Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pisьmennosti. Leningrad 1930.

[35] M. Japundžić, Glagoljski brevijar iz god. 1465. Radovi Staroslav. instituta 2. Zagreb 1955, 155—191.

skog brevijara).[36] I pored dosadašnje literature nameće se potreba nove i iscrpne monografije o SĆM u glagoljskim brevijarima. Mi ćemo ovdje samo odrediti kategorije SĆM u tri sačuvane varijante i porijeklo službe u Ma te predati naučnoj javnosti u latiničkoj transliteraciji tekst oficija u čast solunske Braće u Mavrovu brevijaru.

A. *Kratki pregled formiranja službi u rimskim brevijarima*

U 9. st. bilo je već završeno oblikovanje pojedinih dijelova svakodnevnih službi rimskoga obreda koji se kao takav već u to vrijeme i proširio u cijeloj Crkvi. Tada je već jasno formiran *Sanktoral* koji sačinjava *Proprium* i *Commune* svetaca. Uz službe u čast mučenicima stoje paralelno službe u čast ispovjednicima koje su smatrali mučenicima volje i morala. Unutarnja kompozicija pojedinih dijelova dnevnog oficija već je bila također završena u to vrijeme. *Noćna bdjenja* (Vigiliae nocturnae) na grobovima mučenika premještena su zajedno s njihovim prijenosom (translatio) u crkve i bazilike sagrađene u njihovu čast. Vrijeme sastanka i moljenja u pola noći preneseno je na jutro, po čemu je taj dio službe i dobio ime *Matutinum* — *Jutrenja* mjesto Vigilia. Prijašnja jutarnja molitva *Matutinum*, koja je kasnije dobila ime po pohvalnim psalmima (147—150) *Laude*, u glagoljskim brevijarima ima sačuvan stariji naziv Matutin koji je po značenju i terminologiji isto što i Jutrenja. Taj dio oficija je najstariji, nadovezuje se na skupljanje, čitanje Sv. pisma i moljenje u židovskim sinagogama pa je njegov sastav i sadržaj vrlo dragocjen za proučavanje tekstova. Izbor čitanja na Jutrenji je također u 9. st. već završen: 9 lekcija + 9 psalama za velike svetkovine koji su raspoređeni u 3 noćnice (nokturna). Iza svakog čitanja nadovezivale su se izmjenične pjesme: *Responsoriji* i *Berši* (Responsorium i Versus) koje su se osjećajima ili estetskim elementom nadovezivale na lekcije i prekidale monotoniju čitanja. Ustaljeno je da se u trećoj noćnici (7—9 čitanja) ne čita cijelo misno evanđelje dana, nego samo početak iza kojeg slijedi odgovarajuća *Homilija*. Po tom početku evanđelja kao i iz *Poglavlja* (Kapitula) na Večernji, na Laudama (uvedene za Grgura Velikoga) i iz *Malih časova* (Terce, Sekste i None), a koja su trebala biti uzeta iz misne poslanice ili starozavjetnog čitanja, moglo

[36] 1. Bečki fragmenti SĆM 121 iz 14. st; 2. Vat. $I11_6$ iz 1379; 3. Ljubljanski br. 161 iz 1396; 4. Moskovski iz 1443; 5. Ma iz 1460; 6. Vat. slavo 19 iz 1465; 7. Novljanski II iz 1494; 8. Baromićev (štampani) iz 1493; 9. Brozićev (štampani) iz 1561; Salski (lat. prijevod); 11. Zaglavski (lat. prijevod).

se doznati koje su se perikope čitale u misi dotične svetkovine. Kako svjedoči Raban Maur († 856), himne su se općenito već pjevale u oficijima, osim u rimskim bazilikama koje su ih usvojile istom u 12. st. Franjevci su ih uveli u 13. st. u sve dnevne časove. *Psaltir* je bio razdijeljen u 2 dijela: od 1—108. u noćnom oficiju (na Jutrenji), a od 109—150. u danjem (Večernja koja se počinjala recitirati pri kraju danjeg svjetla).

B. *Kategorija SČM u glagoljskim brevijarima*

Kategorija, vrsta svetkovine: mučenik, biskup, pustinjak uvjetovala je izbor lekcija i prikladne psalme u recitiranju oficija, a ti su dijelovi opet iziskivali podudaranje s responsorijima, versusima i antifonama.

1. Liturgičari drže da su najstariji i najveći sveci kao sv. Petar i Pavao, sv. Lovro i sv. Stjepan imali svoje vlastite službe, a kad se registar mučenika umnožio, onda se od jednoga sveca, predstavnika iste kategorije, uzeo oficij i primjenjivao na ostale. Prema tomu Proprium je prethodio Commune.[37] Tako su perikope na svetkovinu sv. Lovre ušle u Commune za jednoga mučenika biskupa ili papu (Mat 10, 34—42 u hrvatskoglagoljskim misalima), a čitanje iz Knjige Mudrosti (Sap 10, 17—20) nalazi se u misi za mnoge mučenike.

Najstarije misne perikope u čast sv. Ćirila i Metodija u Remskom evanđelistaru, a s njima u vezi homilije i poglavlja (kapituli) u Ljubljanskoj službi uzete su također iz Mateja 10, 34—40: *Nolite arbitrari* i iz Knjige Mudrosti (Sap 10, 17—21). Izgleda da je sv. Valentin, rimski svećenik i mučenik, imao misu i oficij iz Communa mučenika s istim perikopama: Sap 10, 17—20 i Mat 10, 34—42, a na njegovu svetkovinu 14. II padao je i smrtni dan sv. Ćirila. Vjerojatno je dakle da za vrijeme borbi za slavensku liturgiju i dok su Metodija proglašavali heretikom nisu mogli ni smjeli oblikovati vlastiti obrazac za misu i oficij u njihovu čast pa su u službu sv. Valentina svećenika i mučenika unijeli samo imena slavenskih apostola, koje su ionako mogli smatrati mučenicima zbog njihovih progonstava i patnji.

2. U 4. st. počeli su dobivati svetačke titule i ispovjednici i biskupi. Predstavnikom ove kategorije smatrao se sv. Silvestar papa (314—335) koji još i danas u misi ima evanđeosku perikopu: Luka 12, 25—40 — *Sint lumbi vestri.* Na ovo evanđelje imao je homilijar iz

[37] M. Righetti, Manuale di storia liturgica. Vol. II. Milano 1955, 509—510; Enciclopedia liturgica. Alba 1957, 536—538.

Br MAm sh PY

Služba SCM: str. 112

benediktinske opatije u Mondsee kao i bavarski i talijanski homilijari homilije, osim na blagdan sv. Martina ispovjednika, i na svetkovine nekih mučenika (sv. Nabor, Feliks i Agapit) ali i za Commune ispovjednika.[38] Glagoljski misali imaju ovaj dio Lukina evanđelja također na sv. Silvestra papu (31. XII), ali i u Communu uz 7 ostalih perikopa iz Lukina evanđelja na dan mnogih mučenika. Jedino Pavlova poslanica Židovima (Hebr 7, 23—27): *Plures facti sunt* upotrebljavala se *uvijek* u Communu samo za ispovjednike. Glagoljski misali imaju je samo u misi na dan jednoga ispovjednika biskupa ili mnogih. Homilijar na epistole, kojemu se postanak stavlja u Bavarsku u prvu pol. 9. st., također ima homiliju na ovu poslanicu. Hebr 7, 23—27: *in Nat. Confessoris.*[39]

Zanimljivo je da iste perikope: Lk 12, 35—40 i Hebr 7, 23—27 ima latinska misa: *Ciruli et Methudij* na 9. III, a nalazi se odmah iza 4. III, na koji se dan slavi prijenos (translatio) sv. Većeslava u Češkoj. Misa se nalazi u latinskom misalu Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu: Missale R 3575 f. 153[r] iz 14. ili 15. st.[40] Kodeks je iz fonda biblioteke Zrinjskih, a sadrži jaki češki sloj svetaca (sv. Većeslav s osminom i prijenosom, sv. Ludmila s prijenosom, pa čak ima: *in festo sancti Sigismundi regis* f. 157).

Prema tome je druga varijanta SĆM oblikovana kao *vlastita služba,* ali joj je okvir bio oficij *Commune ispovjednika* na što upućuje i rubrika II Novljanskog brevijara, predstavnika II varijante SĆM ispred 7. čitanja: *Omiliê. Budite črěsla. Išći ot ispověd'nikъ.* Perikopa iz epistole Hebr 7, 23—27 dade se iskonstruirati iz Kapitula na Večernji, Šeksti i Noni.

C. Analiza službe u čast sv. Ćirilu i Metodiju u Brevijaru popa Mavra

Prema čitanjima, odnosno homilijama na Jutrenji, a koje su najstariji dio jedne službe, mogla se uočiti kategorija i struktura *vlastitog* oficija u čast solunske Braće. Analiza je pokazala da je I varijanta SĆM u Ljubljanskom brevijaru oblikovana u vezi sa službom sv. Valentina, svećenika i *mučenika,* i da je usvojila u 3. nokturnu lekcije iz *Communa mučenika.* II varijanta iz II Novljanskog brevi-

[38] Enciclopedia liturgica 537.

[39] H. Barré, Les Homéliaires carolingiens de l'école d'Auxerre. Città del Vaticano 1962, Tabela III i str. 9.

[40] D. Kniewald, Zagrebački liturgijski kodeksi XI.—XV. stoljeća. Croatia sacra 10, 1940, 61—62.

jara (N2) ima čitanja 3. nokturna iz *Communa ispovjednika* što je ispravnije za oficij sv. Braće, jer oni po svom životu i djelovanju pripadaju kategoriji ispovjednika.

Treća varijanta SĆM pripada također oficiju ispovjednika, ali ima gotovo sve elemente vlastite službe. 9 lekcija u sva 3 nokturna odnose se na život i djelovanje sv. Ćirila i Metodija. I manji dijelovi službe: Antifone, Responsoriji i Versusi različiti su, tj. u poređenju sa prvim dvjema varijantama SĆM. Jedino Invitatorij na Jutrenji i Kapituli na Večernji, Laudama i u Malim časovima (Terca, Šeksta, Nona) uzeti su iz Communa ispovjednika. Naime, bilo je propisano da se za sve Kapitule uzmu dijelovi iz misne epistole. U našoj službi kao i u N2 uzeti su Kapituli iz Pavlove poslanice Židovima (Hebr 7, 23, 24, 27) tj. iz Communa ispovjednika.

Neki zajednički i uvijek jednaki dijelovi službe nisu označeni u službi Mavrova brevijara: Slava Ocu, Očenaš, Te Deum, Antifone za Benedictus i Magnificat, razdioba lekcije na 3 nokturna. Jedni su za povijest kompozicije pojedinih časova važni pa smo na nekim mjestima dodali nazive i prema poznatim elementima rekonstruirali ime i mjesto tim dijelovima.

Provest ćemo analizu SĆM kako slijedi u Mavrovu brevijaru.

1. *Večernja.* Da se svetkovina sv. Braće smatrala zapovijedanim blagdanom vidi se po tome što ima dvije Večernje: uoči dana i na samu svetkovinu. Sam naziv-*arhiereči* — određuje im kategoriju svetih biskupa i ispovjednika.

Antifone na Večernji uzimale su se iz Lauda. U Ma je samo početak prve ispisan: *Radui se m'ti,* a cijela se nalazi u Laudama (Matutin). Slična je početku himne, a svršetak joj je psalamski. Izražava radost nad blagdanom (roistvo- natalitia) i nad vječnom nagradom svećenika i Božjih slugu. Nema veze s I i II varijantom SĆM.

Psalmi su nedjeljni: 109—113 (dakle 5 kako je bilo do sv. Benedikta u 6. st. i kako su kasnije uveli Franjevci u 13. st. prema rimskom običaju). Franjevci su također i nedjeljni 113 psalam izmijenili sa ps. 116: *Hvalite Gospoda svi êzici* na prvoj *Večernji*[41] kao što se to vidi i u našoj SĆM. (Usp. str. 132). Iza Kapitula Hebr. 7, 23, koji je kasnije došao iz Terce u Vespere, dolazi himna: *Radui se gr'de v(i)šni Er(u)s(o)lime,* koja slavi svećeničku čast, dostojanstvo i visoki stepen što je vjerojatno bila zajednička himna ispovjednicima, svećenicima kojoj je kategoriji pripadao i sv. Valentin, samo što je on bio i mučenik. Jedino se na rad sv. Braće odnosi rečenica: *Si sutъ*

[41] M. Righetti, o. c. str. 665.

crěi tvoi G(ospod)i. ki n'siêše z(e)mlju g(lago)li bl(a)g(i)mi s(ve)t(i)mi pismi.[42]

Slijedi: *B(e)r(a)š. Erěi tvoi* ... iz ps. 131,9. Taj se psalam nekad pjevao u sastavnom dijelu starih Vespera, a zvao se *Lucernarium*[43] (obred paljenja i blagoslova svijeće, danas na uskrsnom bdjenju). Ovdje je vjerojatno ps. 131. stavljen u vezi sa svetkovinom.

Antifona za Magnificat: *Si sutъ m(u)ži s(ve)ti sl(a)vni erěi* zajednička je svim trima varijantama, jedino je Lj ima i na početku ispred psalma. Antifona je u uskoj vezi s mislima iz himne (odbacivanje svjetske slave i dobivanje vječne nagrade, simbolizirane sjajnim, bijelim odijelom i asistiranjem uz Božje i Kristovo prijestolje). Misli su uzete iz Sv. pisma (Eccli 45,9), a svetopisamske antifone pripadaju najstarijem fondu različitih antifona (historijsko-hagiografskih i neovisnih).

Oracija je vrlo jezgrovita i kratka, što je također karakteristika *starih* molitava, gdje se jasno vidi razlog svetkovanja i prošnja cijele zajednice.[44] Ona pripada fondu Communa ispovjednika i u njoj sv. Braća imaju titulu biskupa (grčkog porijekla): *arhierěi.*

2. *Jutrenja* se ubraja među najstariji dio službe, a vuče porijeklo iz noćnih sastanaka na grobovima mučenika uoči svetkovine, odnosno komemoriranja dana mučeništva pojedinog sveca. Jezgru je sačinjavalo čitanje iz Sv. pisma ili iz Acta Martyrum, koje se prekidalo pjevanjem psalama. To čini glavni dio i u SĆM u Ma.

Invitatorij je uzet iz Communa: *C(ěsa)ru isp(o)v(ě)d(nikъ).* Iza njega ispisana je prva riječ iz himne na Večernji: *Radui se.* Slijede antifone i psalmi I Nokturna u kojem se počeo pjevati 1. psalam: *B(la)ž(e)nъ mužъ* ..., a zatim su birani: 4. i 8. psalam. Ovako se redaju psalmi i u N₂, dok u Lj idu po redu: 1, 2, 3. Tri antifone koje preludiraju psalam uzete su iz psalma pred kojim se nalaze i predstavljaju najstarije i najljepše versove dotičnih psalama. Antifone u Ma jednake su sa N₂, a Lj ima slobodne kompozicije u vezi sa svecima koje se ubrajaju u mlađi repertorij antifona.

Vrhunac interesa, a i razlikâ među varijantama SĆM predstavljaju čitanja na Jutrenji u kojima su imali veliku slobodu sastavljači srednjovjekovnih oficija, pogotovo lokalnih. To se vidi i po sadržaju i po duljini čitanja. Glavni je bio okvir, okosnica rimskoga obreda,

---

[42] Stilističku analizu himne proveo je M. Kević, Najstariji spomenici hrvatske izvorne umjetne lirike. Program C. K. Velike drž. gimnazije u Pazinu za 1909—10.

[43] M. Righetti, o. c. 660.

[44] D. Kniewald, Liturgika, Zagreb 1937, 57.

ali sastavni dijelovi mogli su biti slobodna čitanja, antifone, responzoriji, versusi i himne, kompozicije više manje darovitih sastavljača. Zbog toga je u tom bilo toliko nejednakosti u latinskim pa i u glagoljskim brevijarima.

I dok se prve dvije varijante SĆM u Lj i N₂ sasvim razlikuju u čitanjima, premda imaju 6 lekcija iz Žitja Konstantina (ŽK 14 i 15 u Lj i ŽK 18 u N₂), čitanja u Mavrovu brevijaru kombinirana su ovako: prvih 5 lekcija uzeto je iz *Pohvale Ćirilu* (PĆ) od Klimenta Ohridskog (+ oko 916), a ostale 4 uzete su iz ŽK 18 kao i kod N₂.

Sastavljač lekcija u Ma ne samo da je izabrao najljepše lirske dijelove iz PĆ i ŽK nego je ovim sastavom čitanja dao cijelom oficiju pečat *lokalnog* pa i šireg *nacionalnog* značaja. Naime već 3. antifona na Matutinu u Lj ima: *iz' zagradi Solin'skie,* prema Solin, Salona mjesto Solun'skie, što se tumačilo greškom ili neznanjem prepisivača. U I čitanju Ma ne samo da se nalazi ista poznatija izmjena sličnih imena gradova, nego je tu sa sigurnošću i svjesno stavljeno rođenje solunske Braće na domaće tlo i povezano sa znamenitim rimskim ličnostima: *V Dlmacii v Solině gr'dě roistvo s(veta)go Kur(i)la i br(a)ta ego Metudie. ot roda Děokliciêna c(ěsa)ra. i s(veta)go Gaê p(a)pi. I* dok je ovdje kompilator poznavao nešto povijesti, ili barem rimski Martirologij, kod izabiranja dijelova iz PĆ brižno je izbjegavao sva imena osoba i mjesta. A kad je trebalo spojiti u jednu cjelinu lekcije uzete iz Pohvala i Žitja, opet sastavljač daje prijelaznom tekstu nacionalnu boju: *I vse kn(i)gi hr'vat'ske tlmač'še,* što podsjeća na hrvatsku redakciju Ljetopisa popa Dukljanina.[45] U nastavku V čitanja, koje dolazi kao I lekcija u N₂, kao i u Antifoni za Magnificat u II Večernji Rim je opet zamijenjen sa Solinom: ... *siju dviju ob'kъ br(a)tu biv'šu v gr(a)dě Solině* ...

Sastavljač nije preuzeo cijele Pohvale (usp. tekst u priloženoj transliteraciji) nego je odabrao i parafrazirao dijelove koji ističu odlike u Ćirilovu učiteljskom djelovanju: njegovo solidno znanje kojim je svoje stado znao *obraniti* od zavisti i zlobe heretika, a s druge strane uspjeh u *predavanju* toga znanja svojim slušaocima koje je osvajao za kršćanstvo. Tome djelovanju dala je uspjeh nadnaravna životna Ćirilova orijentacija: izbjegavanje zemaljskih užitaka i čuvanja čistoće po kojima je postao oružje Premudrosti: Duha svetoga. I kad je Kliment u lijepim i bogatim usporedbama ocrtao velike odlike svoga učitelja Ćirila, dao je oduška svome divljenju i blagoslivljanju tjelesnih udova i njihovih odlika poput blagoslivljanja

[45] Vl. Mošin, Ljetopis popa Dukljanina, Zagreb 1950, 49.

udova Josipa Arimatejskoga u Epifanovoj homiliji,[46] koji je svojim rukama obuhvatio mrtvog Krista i pružio mu mnoge posmrtne usluge.[47] Sam Kliment je i preveo tu Homiliju o Kristovu pogrebu na staroslavenski i primijenio isti retorički poredak pohvala i na sv. Ćirila.

Kompilator PĆ za lekcije na svetkovinu sv. Braće pojednostavio je ta retorička blagoslivljanja. On je izostavio neprestano ponavljanje glagola *blažu* i zamijenio ga s *proslavlaemъ*. Dalje mijenja na početku rečenice ili veznik *i* za pojačanje ili uzvik *o* kojim izrazuje udivljenje: *O preč'stni r(u)cě tvoi kima n(a)mъ pred' se pića s(ve)ta. I k' B(og)u dviženi prsti tvoe kimi n(a)mъ otkri pismomъ (bo)žie taini.* I. Berčić je prvi zapazio u SĆM umetke iz PĆ, naročito u Himnima i Rensponsorijima. R. Večerka[48] je u najnovije vrijeme proveo analizu zaključaka slavista (Berčić, Jagić, Lavrov, Grivec) o mjestu i vremenu postanka ŽK, PĆ i ŽM baš na temelju njihovih dijelova koji se čuvaju u službama u čast sv. Ćirilu i Metodiju u hrvatskoglagoljskim brevijarima. Priznaje velikomoravsko porijeklo ŽK i PĆ, a postanak službi sv. Braće stavlja u přemislovsku Češku u 10. ili 11. st. čije literarne tvorevine toga vremena (poznavanje ŽK i PĆ) pokazuju kontinuitet velikomoravske pismene tradicije u Češkoj.

Pojedini dijelovi SĆM u Ma navode da je sv. Ćiril djelovao u Češkoj: *Vš'd'šu b(la)ž(e)n(o)mu Kur(i)lu v stranu češ'ku* (V lekcija); ... *erěi H(risto)vъ Kur(i)lъ k'da pride v stranu češ'ku* (Responzorij) iza V lekcije i Antifona za Benedictus u Matutinu, gdje je stara participijelna konstrukcija dativa apsolutnog razriješena vremenskom rečenicom: *Knigъ slovin'skihъ služit(e)li s bratomъ ur'dina v z(e)mli češ'koi* (stari genitiv pl. mjesto akuzativa; latinsko-talijanskog *ur'dina* = zaredi; u VII lekciji ponavlja u istom značenju stsl. riječ: *napravlae kn(i)gi i služiteli H(risto)vihъ*); uz starije i mlađe rečenične konstrukcije pojavljuju se i mlađi morfološki elementi i u to šarenilo hrvatske redakcije ulaze i lokalni izrazi: *S'mnozimi že moistri*[49] *latin'sk(i)mi stez'nie v straně latin'skoi imě (VII čitanje)*, gdje Nº ima

---

[46] Na sličnost u blagoslivljanju upozorio je već i V. Vondrák, Studie z oboru církevněslovanského písemnictví. Prag 1903, 134.

[47] A. Vaillant, L'Homélie d'Épiphane sur l'ensevelissement du Christ. Radovi Staroslav. instituta 3, 1958, gl. VII, str. 44 i 90. (grčki. staroslavenski tekst i francuski prijevod).

[48] R. Večerka, Velkomoravská literatura v přemyslovských Čechách. Slavia XXXII. Prag 1963, 3, str. 399—416.

[49] Mojstar (magister) dolazi već god. 1275. u Istri: *Friderik z Gorice, mojstar dvora cesaraskoga(!)*. Vl. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Zagreb 1908—1922, 677; ARj: *mojster* valja da je germanskoga postanja. T. VI, 615.

učiteli. Osim češke zemlje poznata himna na Večernji u Lj spominje i češki narod: *i plku češkomu toboju světlostъ prosiê*. Ovu himnu s versima iz PĆ nema služba u Ma. U službi se dakle križa južna hrvatska tradicija i sjeverna češka.

Što se tiče postanka i porijekla Pohvale Ćirilu slavisti se slažu da je nastala u Velikoj Moravi i da ju je napisao učenik Ćirilov Kliment Ohridski.[50] Ipak sačuvani rukopisi pokazuju da su postojale dvije verzije Pohvala.

U prvoj verziji opažaju se kod blagoslivljanja udova još neki nadodani dijelovi, neki se ponavljaju ili su drugačije stilizirani. Ova je verzija sačuvana u rukopisu Sevastjanova iz 13. st. bugarskog izvora koji je nađen na Sv. Gori, a danas ga čuva »Gosudarstvennaja publičnaja biblioteka« (Rumjancevski muzej).

Ostalih 5 rukopisa PĆ pripada drugoj verziji. Ona se javlja u dvije redakcije: a) *ruska redakcija*. Sačuvana je u 3 rukopisa. 1) iz 14. st.[51] 2) iz 15. st. — rukopis Savvaitova,[52] 3) rukopis iz 16. st.[53] Jedino u rukopisu Savvaitova i Makarijevu stoji u naslovu da je Pohvalu pisao Kliment episkop, a ne Kliment papa kao što to imaju ostali. b) *srpska redakcija:* 1) rukopis iz 14. st. u Hludovoj zbirci u Moskvi N° 195. 2) iz 15. st. u Jugoslavenskoj akademiji IIIc 22, 211^{r}—212^{v}.

Zanimljivo je da se nepotpuni tekst hrvatske redakcije PĆ sačuvan u V lekcija u Ma, na mjestima gdje se bugarski, ruski i srpski tekstovi međusobno razlikuju, slaže s ruskom i to s tekstom Savvaitova iz 15. st. koji je i pravilniji. To se zapaža kod umetnutih svetopisamskih citata. Npr. u Ma: ... *ed(i)n(o)mu komuždo n'sъ. dana e(stъ) bl(a)godětъ po merě darov'niê H(risto)va.* (Savvaitov), dok Pohvala srp. redakcije u JAZU ima: *edinomu komuždo dastъ se blagodatъ po věrě* ..., što je krivo prema Pavlovoj poslanici Efež 14,23.[54]

---

[50] Usp. najnoviju bibliografiju o Klimentu kod E. Georgieva u: *Istorija na bъlgarskata literatura*. 1 starobъlgarska literatura. Sofija 1962, 96—111 i: Bibliotheca sanctorum IV. Rim 1964, 29—35.

[51] I. Sreznevskij, Svěděnija i zamětki XXXVII; Kyrillo-Metodijevskij sbórnikъ. Moskva 1865. g. Tu je štampana i 1.-bugarska verzija.

[52] Nalazi se u Velikom Makarijevu mineju u Petrogradskoj Duhovnoj akademiji. Izdao ju je P. J. Šafařik u Památky drěvníh písemnictví jihoslovanů. Praga 1873, 28—30.

[53] Štampan u P. A. Lavrov, Materialy. Leningrad 1930. Za ostala kritična izdanja kao i prijevode Pohvale na različite slav. jezike v. u G. A. Ilynskii, Opyt sistematičeskoi Kirillo-Mefodьevskoi bibliografii. Sofija 1934. I. Grickat, O. Nedeljković, Đ. Trifunović, Ćirilo i Metodije. Beograd 1964, 123—130.

[54] Ostale karakterističnije varijante v. u prilogu str. 134.

Ne ulazimo dublje u jezičnu i leksičku analizu dviju verzija i triju redakcija, jer nekoliko stvarnih varijanata upućuje na isti *izvor* ruske i hrvatske redakcije, koje zajedno pripadaju *drugoj* verziji PĆ.

Devet čitanja na jutrenji bilo je razdijeljeno od starine u 3 nokturna po 3 lekcije. Ispred svakog nokturna nalaze se 3 antifone sa 3 psalma iza kojih slijedi versus (beraš). Najstariji fond antifona sačinjavaju psalmodijske (1, 2, 3 u Ma) i slobodne kompozicije u vezi ŽK (4—9).

Iz istih izvora potječu i responsoriji s versusima, samo u našoj službi nije označen onaj dio responsorija koji je zbor ponavljao kao neki pripjev. Uopće sve ono što se na isti način odvijalo u službi ili što je bilo zajedničko svima, nije posebno označeno nikakvom rubrikom npr. kada se govori Slava Ocu, Te Deum. Osim psalmodijskih (1,2) i historijskih responsorija (5,8) i naš oficij ima lijepe, slobodne kompozicije (3,4) koje izražavaju udivljenje, zahvalu i prošnju, pa su se neke od njih pretvorile u prave, kratke i jezgrovite oracije (6,7), a tih nemaju ostale dvije varijante SĆM. 9. responsorija nema, jer je on franjevačkom redakcijom potpunog brevijara u 13. st. ustupio u velikim svetkovinama mjesto Te Deumu.[55]

III *Matutin* [Laude]: *K mat(utini) i k g(o)d(inamъ)* (= horae). Matutin spada među stare časove koji su služili kao dnevna jutarnja molitva radosti i zahvale. U početku je Matutin bio zaključak nedjeljnog Bdjenja (Nokturna) i činio prijelaz od Nokturna na jutarnju misu. Kasnije se Matutin odijelio i dobio karakter jutarnje službe (pred zoru) slaveći stvaranje svijeta, pobjedu svjetla nad tamom, dobra nad zlim, što je bilo ostvareno Kristovim Uskrsnućem. Stara shema Matutina imala je 5 tačaka: I Ps. 92. (nedjelja); Ps 50. (u tjednu); II jedan od psalama: 116, 134, 145, 146, 147; III Ps 62. ili 66; IV Kantik (Danijel 3,57—88 i ostalih 7 svetopisamskih kantika preko sedmice); V Pohvalni psalmi (prema početnom imperativu Laudate, koji je dao ime ovom času: Laude) 148—150.[56] Oni su predstavljali vrhunac u moljenju ovog jutarnjeg časa. Ostatak sheme Lauda čine vjerojatno 5 antifona koje stoje na početku sviju oficija ĆM.

Ni jedna SĆM u glagoljskim brevijarima nema označene psalme u ostalim dnevnim časovima osim na Jutrenji. Jedino je Berčić iza 1. antifone u N_2 dodao među zagradama (*psalam . pb .* [= 92]: *Go-*

---

[55] M. Righetti, o. c. 640.
[56] M. Righetti, o. c. 641.

spodъ cěsarъstvova), što bi prema danoj shemi odgovaralo nedjeljnom psalmu na Matutinu (Laudama). Shemi od 5 tačaka odgovara i 5 antifona u SČM. Ovih 5 antifona u Ma nisu u vezi s onima u drugim službama. Sastavljene su kombiniranjem misli iz psalama i himni, isprepletene osjećajima udivljenja nad veličinom, uspjehom i duhovnom snagom u djelovanju sv. Braće koja u antifonama imaju epitete: *častni, blaženi* (obadvojica), te: *o(ta)cъ Metuděi* i: *Kur(i)lъ učit(e)lъ bl(a)gi.*

Kapitul je isti kao na Večernji i u Terci, a sastavljen je po pravilu iz početnog dijela misne epistole. Ovdje Hebr 7,23. Himna: *Otče s(ve)ti Kurile sliši zv'nie n(a)še* ista je kao u Lj na Jutrenji; štoviše, odgovara i vremenu moljenja Jutrenje — noćnog bdjenja — što se i u himni izražava: *i priêtna b(u)di t(o)boju G(ospo)d(i)nu služba n'ša noć'naê.* Himna sadrži elemente iz Magnificat: *v'zvedi nizloži silnie vznesi směr'nie . . .*, a onda se poredbama iz prirode, koje se nižu u Klimentovoj Pohvali Ćirilu, hvali njegova dvostruka zasluga: širenje Evanđelja i njegova kulturna djelatnost: *Ki v m(i)rě semъ prosiê k(ako) i d'n'nica i k(ako) sl(ъ)nce op'teče vsel(e)nuju Hrist(a) prod(i)kue i l'stъ vražiju progone.* Himna ističe sv. Ćirila kao ponos i uzor slavenskim svećenicima i upravlja mu molitvu za očuvanje od vječne kazne, a iza Doksologije (pohvale presv. Trojstvu) traži zajedničku rajsku nagradu za sve. Završetak ove himne jednak je onoj drugoj himni u Lj koja se nalazi u I Večernji: *Prěslavni otъče učitelju našъ Kurile,*[57] a koje nema u Ma.

Iza Versusa koji dolazi iza 9. antifone III Nokturna: *Vesel(i)te se o G(ospodev)ě* (Phil 4,4) dolazi do kulminacije jutarnjeg slavljenja koje otvara antifona za evanđeoski Kantik: *Benedictus* (Luka 1,68—79) koji svojim sadržajem daje kolorit cijelom času. On, prema vremenu njegova recitiranja u zoru, aludira na simboličku borbu svjetla s tamom.

Laude su jednako građene kao i Vespere. Njihov je epicentar: antifona + Magnificat (Luka 1,46—55) i antifona + Benedictus koja ističe uspješne rezultate Ćirilova misijonskog djelovanja među Česima . . .*k'da pride v stranu češ'ku poče ljudemъ p(u)tъ rěsnoti êvlati i vsi slišav'še obratiše se k G(ospod)u n(a)š(e)mu . . .* Oracija je u svim časovima ista.

IV *Mali časovi (Godine: Terca, Šeksta i Nona).* Kao što je struktura jutarnje molitve (Matutin = Laude) i večernje molitve (Vesperae) bila ista: 5 antifona + 5 psalama; kapitul himna, versus,

[57] I. Berčić, o. c. 28 i M. Kević o. c.

antifona za Benedictus (= Laude) odnosno antifona za Magnificat (= Vespere) s oracijom na kraju, tako su i *Mali časovi* (Horae minores) bili uvijek od 5 st. na isti način građeni: 3 psalma, kapitul, responsorij, versus i oracija. Nekad su imali samo jednu antifonu, a dugi pasalam 118 bio je raspoređen za sve dane u sedmici. Himna je uvedena u male časove (horae) Rimskog brevijara s franjevačkom redakcijom brevijara u 13. st. Mali časovi su bili privatna svećenička i samostanska molitva za razliku od Lauda i Vespera koje su bile javna pobožnost i za vjernike. Zato su se Mali časovi obavljali jednostavnije, s manje svečanosti. Odatle im potječe i ime.

Mali časovi u SĆM u sve III varijante imaju istu strukturu. Ispisani su samo dijelovi koji su vlastiti, a za opće dijelove nema nikakve upute, rubrike. Iza naslova časa, koji je u svim kodeksima jednak latinskima kao i ostala nomenklatura pojedinih dijelova: Terca (treći), Šeksta (šesti) i Nona (deveti čas). Kapituli su po pravilu uzeti iz dijelova misne epistole. U Ma i N_2 iz poslanice Židovima (Hebr 7,23 = Terca; 7,24 = Šeksta i 7,27 = Nona), a Lj iz Sap 10, 17, 18—19; 19—20 iz Communa mučenika. Lj ima za Responzorij na Terci rubriku: *Rěšpon(zori)i mali išći biskupa i ispovědnika*. Responsoriji iza kratkih, malih čitanja *kapitula* bili su kraći od onih koji su prekidali duge lekcije na Jutrenji pa im odatle i ime u Lj. U svim Malim časovima I varijante SĆM u Lj uzimali su se mali responsoriji iz Communa ispovjednika. Prema tome uz pomiješane kategorije svetaca u jednoj službi: sv. Valentin mučenik sa sv. Ćirilom i Metodijem, *ispovjednicima*, vide se pomiješani i tragovi njihovih Communa (mučenika i ispovjednika) u Lj.

Nije nam poznato kako su se izvodili responsoriji u velikim časovima: Večernji, Jutrenji i na Laudama u III varijanti SĆM. Za male responsorije u 3 Mala časa može se prema N_2 nazrijeti rimski način izvođenja responsorija. Naime, responsoriji su se pjevali tako da je pjevač neke dijelove pjevao solo, a puk ili kor ga je prekidao ponavljanjem stalnog dijela, refrena. Doslovno: dvostruko ponavljanje Responsorija vršilo se, prema rimskom običaju, na taj način da se njegova *početna* fraza ponavljala prije i poslije Versusa i iza Slava Ocu. Po galikanskom načinu pjevanja responsorija[58] *drugi* dio se ponavljao poslije Versusa. Ovako izvođenje rekonstruirao je Berčić dodavanjem refrena iz SĆM u Brozićevu brevijaru u responsorij službe u N_2 pa ih je stavio u zagrade.[59]

---

[58] M. Righetti, a. c. 614.
[59] I. Berčić, Dvie službe rimskoga obreda, 45—46.

Izgleda, da su se na isti način izvodili Responsoriji u Ma. Responsorij je tu uglavnom uzet iz psalama i razdijeljen je na dva dijela i po smislu i interpunkcijom pa su se logičnom povezanošću mogla ova dva dijela na odgovarajućim mjestima ponavljati. To potvrđuje i Slava Ocu koji je ovdje dodan, dok ga nismo susreli kod Responsorija u ostalim velikim časovima. Izgleda da se i Versus responsorijalno izvodio kako se vidi po interpunkciji i po velikom početnom slovu u drugom dijelu.

V *Druga večernja*. Strukturalno i tekstovno ona je jednaka prvoj, osim malih iznimaka. Peti, posljednji psalam 116, bio je u Prvoj večernji stavljen ovamo franjevačkom reformom, koja se vidi i u Ma. Na ovom mjestu u Drugim vesperama stoji ps. 131 vjerojatno zbog njegova prikladnog sadržaja (ispunjenje međusobnih zakletvi: Bog i svećenik). Versus na Prvoj večernji uzet je iz toga psalma, 116 a u Drugoj večernji iz Sap 5, 16. Antifona za Magnificat iznosi zaključni razlog svetkovanja solunske Braće: prestavljenje u vječni život, odnosno, zajednička komemoracija smrti sv. Braće, gdje se opet kaže da su bili u gradu Solinu, a ne u Rimu kako je u V čitanju u N_2.

4. *Kult sv. Ilije*

U dosada poznatim glagoljskim liturgijskim kodeksima spomen sv. Iliji nalazi se samo u njihovim kalendarima na 20. VII, ali u Sanktoralima se nije našao niti jedan misni obrazac, a također je rjeđe očuvana služba u glagoljskim brevijarima u njegovu čast. U brevijaru popa Mavra nalazi se njegov oficij dodan istom rukom na kraju Sanktorala. Ovu istu službu ima u svom Sanktoralu brevijar MR 161 f. 354^{v}—357^{v}, a kraću brevijar JAZU IIIc 21 f. 255^{v}—257^{r}.

Kult sv. Ilije proširio se iz Palestine vrlo rano izvan njenih granica. U Bizantu postoji tradicija o njegovu kultu u 5. st. za vrijeme cara Zenona, a još jače se popularizirao i proširio za Vasilija Makedonca (9. st.) koji je restaurirao njegovo staro svetište *Petrion* i svetkovao njegov dan na 20. VII s velikim sjajem.[60] Zapadna Crkva je sporo prihvaćala kult starozavjetnih svetaca. Pod utjecajem bizantskih menologija sveci Staroga zavjeta počinju ulaziti u zapadne Martirologije istom u 15. st. Izgleda da je ipak kult sv. Ilije prešao s Istoka na Zapad već u 6. st. i to u Auxerre (Galija).[61] Bio

[60] J. Mateos, Le Typicon de la Grande Église. Ms. Sainte-Croix n° 40, Xe siècle. Orientalia Christiana analecta 165, Roma 1962, 347.
[61] Bibliotheca Sanctorum IV, 1036.

je favoriziran kao branitelj Božjeg zakona, kao čudotvorac, kao dobrotvor potrebnih i kao budući preteča drugog Kristova dolaska kod posljednjeg suda. Žitje Metodijevo u pregledu biblijske povijesti (gl. I, 27) rezimira njegovu zemaljsku djelatnost: Ilija koji zlobu ljudsku izobliči glađu, i mrtva dječaka vaskrsnu, i oganj s nebesa rječju iznese i mnoge popali, i žrtve sažeže čudesnim ognjem, te mrske svećenike (poganske) pobi, uziđe na nebo na kolima ognjenim sa konjima učeniku davši dvostruku snagu duha.[62]

Kod Slavena, naročito sjevernih i južnih, zauzima važno mjesto štovanje sv. Ilije koji, prema narodnom vjerovanju, upravlja grmljavinom i kišom. Čini se da je u narodnoj svijesti, naročito u staroj Rusiji, slavenski bog Perun ustupio mjesto sv. Iliji koji je dobio i titulu »gromovnik«. Kako o njem ovisi i kiša i suša, zemljoradnički je svijet, posebno njegovao njegov kult te podizao crkve njemu u čast i prekidao agrikulturne radove na njegovu svetkovinu.[63]

Gotovo je sigurno da su solunska Braća donijela kult sv. Ilije među Slavene. Za to govori činjenica da je taj kult bio razvijen u Carigradu i po istočnim samostanima koji su obadvojicu privlačili, a posebno se to razabira iz vrlo snažnih riječi o njegovoj moći u Žitju Metodija. O njegovoj neumornoj obrani Božjeg zakona govori Stari zavjet u trećoj Knjizi Kraljeva (III Reg 17, 1—24; 18, 1—46; 19, 1—21), a potvrđuje se u Novom zavjetu kod preobraženja Kristova gdje asistira Mojsije kao zakonodavac, a Ilija kao vatreni branitelj toga zakona. Kliment Ohridski ostavlja i pismeni dokumenat o utvrđivanju kulta velikog proroka među južnim Slavenima u svojoj *Pohvali Iliji proroku* koju završava: *Ilija velikyi razdrušnikъ neprijazn'sći lъstii. Ilija dobry posobnikъ i rъvnitelъ po zakoně b(o)žij. Ilija ognedъhovъny organъ, paléje jarostiju na protivnyje. Ilija tъply zaštitnikъ pečalnyimъ. Ilija tvrъdyi kamenъ věrě. Ilija dobry vъvodnikъ vъ věčnuju žiznь vъ njuže molim te vъvedi i nyi.*[64]

Iz Makedonije proširio se kult sv. Ilije u Bosnu i Hercegovinu. Sv. Iliju uzima bosanska crkva i bosansko kraljevstvo za svoga prvog patrona i kao takvog svečano ga je slavila,[65] a ostali južni krajevi okitili su vrhove svojih gora kapelama u čast sv. Ilije od Kotora do

---

[62] Ćirilo i Metodije (Prijevod), Beograd 1964, 149.

[63] Bibliotheca Sanctorum IV, 1038.

[64] P. A. Lavrov, Pohvala Ilьě proroku. Novoe slovo Klimenta Slověnskago. Izvěstiě Ot. rus. jaz. i slov. JAN. T. VI (1901) str. 18.

[65] S. Margitić, Fala ot Sveti. Mleci 1708. (*Na svetoga Illiu pomoćnika i zaštititejla parvoga ot svega kraljestva bosanskoga*, str. 39; *Sveti pomoćniče ot sve Bosne u sviu potriba pomozi nas*... str. 43).

Zadra.[66] Noviji šematizmi ne registriraju crkve ni kapele u čast sv. Ilije na Rabu, Pagu, Krku, Cresu i Lošinju.

Ipak vlastiti oficij u čast sv. Ilije u Ma govori da se on u Vrbniku slavio kao zapovijedani blagdan. Čak postoji i uputa kod molitve: *siju or(a)c(iju) n' vse ure poi* što znači da je sve dijelove oficija cijeli kapitul u koru svečano pjevao zajedno s narodom kako je to bilo uobičajeno u Vrbniku (usp. Petris, Nike uspomene starinske... Zbornik za nar. život i običaje 37, 1953, 107). U naučnoj literaturi što sam je pregledala nitko ne spominje nikakvu crkvu, kapelu ili oltar u čast Ilije proroka u Vrbniku.[67]

Jedino A. Petris u svojim uspomenama iz sredine 19. st., (usp. Zbornik... str. 105) kad govori o osiromašenju mnogobrojnih vrbničkih bratovština i o fuzioniranju manjih s velikima, nabraja njihova imena: *Tako braščini Svete Marije Vele bi pridružena Sveta Marija Mala, Sveti Mikula, Sveti Ilija.* Da li je kult sv. Ilije podržavala stara tradicija još iz bizantskih vremena, ili su ga donijeli kakvi doseljenici iz Bosne? Bosanskim doseljenicima na Krku ima traga npr. u relaciji Antonija Vinciguerre.[68] Kao bjegunce pred Turcima primao je bosanske izbjeglice Ivan Frankopan. T. zv. »fratres bosnenses« koje je mletačka vlast poslije izgona Ivana Frankopana (1480) dala istjerati sa Krka vjerojatno nisu bili pravi Bosanci nego pripadnici bosanske vikarije.[69]

Bilo da je tradicija o štovanju sv. Ilije u Vrbniku vrlo stara, bilo da je ona obnovljena u 15. st., kad je njegovo štovanje postalo općenito i u Zapadnoj crkvi, njegov oficij u Ma je oblikovan prema franjevačkoj redakciji rimskog brevijara u 13. st. Najočitiji dokaz za to jest izostavljanje 9. responsorija iza 9. lekcije, jer se odmah iza nje kod velikih svetkovina, prema franjevačkom uzusu, trebao pjevati *Te Deum.* Prvih 6 lekcija (I i II Nokturna) uzeto je iz života i djelovanja Svečeva. O njemu pripovijeda III Knjiga Kraljeva (III

---

[66] Cf. Schematismus dioecesis Ragusinae pro A. D. 1916; Status personalis et localis dioecesis spalatensis et macarensis pro A. D. 1913 etc.

[67] R. Strohal, Glagolska notarska knjiga... Ivana Stašića. Zagreb 1911, 192; M. Polonijo, O starim bratovštinama na Krku. Bogoslovska smotra XXIII, 1935; Hrv. enciklopedija III, 1942, 247—252. Jedino imamo akta procesa oko crkvice sv. Ilije u Omišlju. U tim su aktima prijepisi dokumenata iz god. 1481, 1511. i 1537. Iz akta od 1481. od 27. XII Omišaljski kaptol predaje crkvicu sv. Ilije sucu Vidoviću. Razabira se da je ta crkvica bila uvijek u rukama Kaptola (" la qual chiesia sempre a servitto al Capitollo de Castelmuschio) (Biskupski arhiv Krk, Građanske parnice II) (Podatak dugujem prof. Štefaniću).

[68] Š. Ljubić, Commissiones et relationes Venetae. T. I. Zagreb 1876, 88—89.

[69] Vl. Brusić, Dolazak Franjevaca na Košljun. Bogoslovska smotra XX. 1932, 330.

Reg 17, 18 i 19). Kako smo vidjeli kod oficija sv. Braće da je sastavljač sam kombinirao čitanja iz dva naročita vrela: iz ŽK i iz Pohvale Ćirilu, tako je i ovdje biblijski tekst slobodno parafrazirao. (Usp. u transliteriranom tekstu paralelni biblijski tekst iz drugih glagoljskih kodeksa). Ostala 3 čitanja sastoje se iz homilije koja je pripisana Časnom Bedi, ali ona nema nikakve veze s pravom njegovom homilijom.

Homilija eksplicira Lukino evanđelje 4, 23: *Reše pariši k' G(ospod)u elika slišahom' te stvor'ša v Kaper'naumě stvori i s'dě v' otoč(a)stvě svoemь.* Uz tumačenje riječi *otočastvo*, naime, gdje je Kristov zavičaj, i uz odgovor da je on zapravo svagdje i u svemu, odgovara zašto nije činio Krist čudesa i u svojem zavičaju — u Galileji: *Am(e)nь govoru v(a)mь êko nikiže pror(o)kь priêtь e(stь) v' otoč(a)stvě svoemь.* I na kraju prema mjestu rođenja Kristova na svijet stavlja njegov zavičaj u Judeju, jer da se tu udostojao primiti tijelo od Djevice Marije.

Dok prva homilija donekle tumači gdje je Kristova domovina, Bedina homilija (koja je zapravo samo njemu pripisana, dok joj je pravi autor Héric, učitelj benediktinskog samostana St. Germain u Auxerre-u[70]) razlaže zašto proroci nisu dobro gledani u svome zavičaju i zašto su Krist, Ilija, Jeremija živjeli izvan svoga zavičaja. Prema Héric-u je naravno da mještani jedan drugome zavide; kod kasnijih zrelijih čina jednog svog mještanina sjećaju se njegovih slabosti iz djetinjstva, kao da nisu svi istim putem došli do zrelih godina. Iz ove se eksplikacije vidi da je zaista bila interpretirana ta izreka iz Lukina evanđelja, a to potvrđuje i jedan Homilijar Vatikanske biblioteke.[71] To evanđelje (Lk 4, 23—30) čita se u utorak III nedjelje u korizmi (Feria II Qdg III). Svi glagoljski misali imaju na taj dan isto evanđelje.

Glagoljski brevijari imaju samo antifonu Lk 4, 24, i to za ponedjeljak III nedjelje posta (VO 188 b), a čitanja imaju iz Patristike i to iz sv. Augustina gdje izlaže da Gospodin traži plodove od svoga drveta prije nego ga dade sasjeći, a ti su djela milosrđa koja treba činiti.[72]

---

[70] I. P. Migne, Patrologiae cursus completus 92, 376 B. Paris 1862; H. Barré, o. c. 83—91.

[71] Vatican, lat. 1236 (XIII st.) — usp. H. Barré, o. c. str. 160.

[72] Čitanja iz Patristike su vrlo stara. Ona su se zvala *sermo, slovo, govor* i komentirala su knjigu Sv. pisma koja se u to vrijeme čitala (u našem slučaju Exodus). Čitala su se u II Nokturnu. *Homilija*, nasuprot, donosila je tumačenje evanđeoske perikope toga dana. Autor se mogao služiti i Patristikom, ali je obično unosio i svoje misli i osjećaje. Righetti, o. c. 604.

Prema tome je sastavljač oficija u Ma negdje drugdje uzeo tu homiliju ili ju je sam sastavio i stavio pod Bedino ime.

Zanimljivo je da Sakramentarij sv. Margarete iz druge polovice 11. st. koji je donesen u Zagreb prigodom osnivanja zagrebačke biskupije god. 1094. ima oraciju u čast sv. Iliji. Za taj sakramentarij je dokazano da je istočnofrancuskog porijekla. Kasnije se gotovo u svim lit. kodeksima zagrebačke katedrale stalno nalazi barem komemorativna oracija na 20. VII.

I druga Večernja ima svoju himnu. Ona nabraja sve odlike sv. Ilije: on je jaki prorok, preteča sudnjeg dana; bio je svjedok Kristova preobraženja na gori Taboru; na ognjenim je kolima uzet na nebo na očigled i žalost njegova nasljednika Elizeja. Na kraju himna izražava želju onih koji je pjevaju: zdravlje na zemlji i vječno blaženstvo koje je simbolizirano boravkom na svetoj gori: *ki zap(o)vědi H(rьsto)vi isplnae n' goru s(ve)tuju ego vziti uteže.*

I oracija, koja se imala pjevati na svim časovima (kao na velikom blagdanu) ističe njegovo ushićenje na nebo i moli se da *rabomъ i rabinamъ,* dade da prevladaju progonstva i svjetsku pakost, da bi i zamke vječnog neprijatelja nadvladali *v(ě)čn(a)go vraga laênie premogli bihomъ.*

Potpuni misal MR 133 iz 14. st., pisan prema zagrebačkom obredu, ima čitavu oraciju, a za ostale dijelove upute. Tako za epistolu *Factus est sermo* (III Reg 17, 8—16) kao na: Feria III Qdg II, a evanđelje Lk 4, 23—30 *Dixerunt pharisei ad Iesum* kao na Feria II Qdg III. Prema istim perikopama uzeta su Poglavlja i u Ma u svim časovima kao i homilija koja tretira glavnu misao iz Lukina evanđelja. Zagrebački lat. brevijar MR 29 iz 14. st. ima na f. 251^{v}—252^{v} čitavu službu u čast sv. Ilije.[73] Poglavlja i čitanja ima iz III Knjige Kraljeva (III Reg 17, 18 i 19) kao i njegov glagoljski oficij u Ma. Jedino kod homilije upućuje na zajedničku homiliju ispovjednika.

Prema tome i oficij sv. Ilije možemo povezati sa zagrebačkim lat. liturgijskim kodeksima, kojima je zajamčeno štovanje sv. Ilije od osnutka biskupije god. 1094. i dolaskom prvih lat. lit. kodeksa u Zagreb, a koji su porijeklom iz Francuske.

Na to upućuje i Pseudo-Bedina homilija na evanđeosku perikopu Lk 4, 23 koju od svih karolinških odnosno auxerre-skih homilijara ima *jedino Héricov* (+ 908) Homilijar (Barré 104).

---

[73] D. Kniewald, Zagrebački liturgijski kodeksi XI.—XV. stoljeća. Croatia sacra 10, 1940, 77.

Sama proslava sv. Ilije je datirana u službi (SI) sa 19. VII. Taj datum je sigurno uzet zbog toga, jer se I Večernjom počinjala svetkovina, a ona se recitirala dan prije, dakle 19. VII, uoči 20. VII. Za I Večernju se navodi samo početak 1. antifone, jer su se one uzimale iz Lauda (i u ovoj službi one se zovu Matutin). Psalmi također nisu označeni, jer su se za velike svetkovine uzimali nedjeljnji psalmi. Himna na Večernji izgleda da je bila zajednička — u čast *prorocima.*

Na prvom mjestu dolazi prošnja sv. Iliji koji je ovdje istaknut kao preteča drugog Kristova dolaska na sudnji dan kao što je to bio sv. Ivan Krstitelj kod prvog. Zatim se zaziva pomoć Danijela proroka da, kao što je usmrtio Bela, zmaja, (Dan 14, 21, 22—27) tako da pomogne uništiti neprijatelja smrtnoga. Na kraju se moli za zagovor sviju proroka.

5. *Zaključak*

Pregled sadržaja Ma dao je sliku jednoga potpunog rimskog brevijara koji sadrži: 1. Temporal, 2. Sanktoral, 3. Commune sanctorum, 4. Psaltir s himnima i kanticima, 5. Kalendarium.

Mjesto uobičajenog naslova *brviêlъ* u glagoljskim brevijarima Ma ima *feriêlъ*, riječ, koja se odnosi na cijeli sadržaj kodeksa, a ne samo na Temporal kako to ima Baromićev štampani brevijar.

Sanktoral Ma krije u sebi dvije vlastite službe koje nose obilježje *nacionalnih oficija:* 1. oficij *u čast solunske Braće* koji locira njihovo rođenje u *Solin* (mjesto Solun), a za prvi njihov rad kaže: *i vse kn(i)gi hr'vat'ske tlmač'še.* 2. oficij *u čast sv. Iliji* kojega se kult kod Slavena provlači od djelovanja sv. Braće i dolazi k Hrvatima ukrštavanjem njegova kulta sa sjevera (iz Češke) i sa zapada (preko francuskih opatija) preko Zagreba i posjeda hrv. feudalaca Zrinskih i Frankopana do krajnjih granica njihovih posjeda na otoku Krku.

SČM u Ma predstavlja III varijantu *vlastitog* oficija s tragovima iz *Communa ispovjednika* (Kapituli iz Hebr 7, 23—27: *plures facti sunt).* Svih 9 čitanja uzeto je iz djelovanja sv. Ćirila i Metodija i to kombinacijom najljepših dijelova dviju najstarijih književnih vrsta iz velikomoravske dobe: *Žitja Konstantina* 18 i dijelova iz Klimentove *Pohvale Ćirilu.* I varijanta u Lj ima prvih 6 lekcija iz ŽK 14 i 15, a 3 ostala čitanja sadrže homiliju na evanđelje Mat 10, 37—42 iz Communa *mučenika* prema perikopi iz Remskog evanđelistara. II varijanta ima prvih 6 lekcija u vezi sa ŽK, gdje je 3, 4, 5, 6 lekcija uzeta iz ŽK 18, 7—13. Posljednja 3 čitanja interpretiraju misnu

perikopu iz Communa *ispovjednika* Lk 12, 35—40, koja je primijenjena u misi na čast solunske Braće u jednom latinskom misalu češke provenijencije koji se upotrebljavao na crkvenom području imanja Zrinskih. (Cf. Missale R 3575 iz 14./15. st. Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu). Uz poznata čitanja iz ŽK 18, koja predstavljaju II varijantu SĆM u N₂, III varijanta u Ma ima dosad *nepoznati* i *jedini* sačuvani tekst PĆ u hrvatskoj redakciji. Premda je Pohvala nepotpuna, ipak je dokaz da su je Hrvati poznavali i upotrebljavali. Pohvala je posebno zanimljiva i po tome što ne samo da leksičkim varijantama povezuje hrvatsku redakciju s ruskom (Savvaitova zbor.), nego njeno uklapanje u lekcije zajedno sa ŽK u istom oficiju upućuje na slični poredak ŽK i PĆ u navedenom ruskom Zborniku iz 15. st.

Naime, Pohvala Ćirilu nalazi se u tom zborniku između ŽK, tako da čini zajedno sa ŽK 11. glavu.[74] Trebalo bi svestrano proučiti lekcije u Ma i usporediti ih sa ŽK i PĆ u Zborniku Savvaitova, ali za nj ne znamo gdje se sada nalazi.

Raslojavanje prvih dviju varijanata SĆM upućuje na temelju njihovih homilija na sjevernu, odnosno češku provenijenciju kamo je s bavarskim misionarima prešla homiletička književnost koja je cvala u okolini Salzburga (Mondsee) i Augsburga u 9. st. *Lantperthus*, opat u Mondsee 784—819, napisao je homiliju na Mt 10, 34—42 (qui amat patrem aut matrem plus quam me) koja dolazi u I varijanti SĆM; *Raban Maur* (+ 856), praeceptor Germaniae, *Smaragde*, opat u Saint-Mihiel oko 820. i *Haymo* (oko 860), učitelj u francuskoj auxerre-skoj benediktinskoj opatiji imaju homiliju na Lk 12, 35—40 koja se čitala na svetkovinu više ispovjednika.

Dok je Italija bila domovina velikih »patrističkih zbirki«, čiji su dijelovi u brevijarima označeni sa sermo, slovo, govor, Bavarska, zatim Francuska dale su nove vrste homilija u kojima se lekcije iz Patristike povezuju s biblijskim čitanjima i impregniraju se vlastitim autorovim refleksijama. Zbirke homilija ove vrste preplavile su Zapad i doživjele mnoge parafraze, interpolacije, skraćivanja kao i promjene imena njihovih autora. Tako je u službi I varijante homilija na Mt 10, 34—42 stavljena pod ime *Eronima prozvitera*, u Salskom vjerojatno *Ajlmora* (!), dok homilija u Vat. slavo 19 ima pravilnije: *omil(iê) s(veta)go Ajmona pr(o)z(vitera)*. Ipak Haymo, prema najnovijoj obradi karolinških homilijara (usp. Barré) nema ho-

---

[74] Cf. bilješka P. Savvaitova u »Kirillo-Metodievskij sbornikъ«. Moskva 1865, 313.

milije na to Matejevo evanđelje, nego na Lukino 12, 35—40. Prema tome je homilija I varijante SĆM u Lj i u Vat. slavo 19 krivo stavljena pod Haymovo ime. U II varijanti SĆM № upućuje se na homiliju: *Budite črěsla v(a)ša prepoêsana* (Lk 12, 35). *Išći ot ispoved'nikъ*. Ipak uz taj redak Lukina evanđelja u Commune confessorum ne stoji u № na f. 345 *homilija*, nego *sermo* (kako se obično nazivaju patristička čitanja) *Grgura pape*. Prema tome homilije nas nisu dovele do nekih čvrstih zaključaka o porijeklu i starosti glagoljskih SĆM: patristička su čitanja starija, a domovina njihovih zbirki je Italija, dok je homiletička književna vrsta nastala na Zapadu (Bavarska i Galija 8—9. st.) i porijeklom je mlađa.

Ipak ovo šarenilo lekcija u hrvatskoglagoljskim brevijarima nameće dužnost njihova proučavanja, raslojavanja, traženja autora. Time bi se uhvatile niti utjecaja, originalnosti, porijekla patrističke i homiletičke zbirke rasijane po glagoljskim kodeksima hrvatske redakcije. Do povoljnih rezultata moglo bi se doći putem proučavanja naročito *lokalnih službi* u našim glagoljskim kodeksima, a trebali bismo ih proučavati paralelno s obilnim repertoarom zagrebačkih latinskih liturgijskih kodeksa.

U nauci se sve više usvaja mišljenje da je SĆM nastala u Češkoj za vrijeme Přemislovića u 10. i 11. st. Naime, u to vrijeme je presađena u Češku velikomoravska pismena djelatnost i bio je tamo dobro poznat repertorij književnih djela iz Moravske.[75] Žitja ĆM kao i Pohvale Ćirilu prešli su odavle i u Rusiju i u Hrvatsku. Upravo lekcije SĆM u Ma potkrepljuju tu tvrdnju, jer varijante PĆ iz srpske, bugarske i ruske redakcije prema djelomično sačuvanoj hrvatskoj varijanti u Ma, pokazuju na kritičnijim mjestima slaganje *hrvatske* i *ruske* redakcije. Prema tome bi ruska i hrvatska redakcija PĆ predstavljale *prvu* i *stariju* verziju, što potvrđuje i ispravni naslov kod citiranja autora Pohvala: *Klimentomъ episkopomъ*, a ne *rimskimъ papomъ*, kako to imaju sve redakcije osim ruske (Savvaitov i Makarijeva mineja).

Iako su prve službe ĆM nastale u Češkoj, gdje su postojale i njihove latinske službe, ipak je konačni oblik, kakav se nalazi u glagoljskim brevijarima, redigiran u Hrvatskoj. To se vidi po lociranju rođenja sv. Braće u Solin i po izrazu knigi hrvatske. U sve 3 varijante zapažaju se franjevački zahvati kod njihove reforme rimskog brevijara: uvođenje ps 116. mjesto 113. kod I Večernje i ustupanje mjesta Te Deumu izostavljanjem 9. responsorija iza 9. lekcije na Ju-

[75] R. Večerka, o. c.

trenji. Ove stare dijelove čuva oficij u čast sv. Ladislavu u brevijaru zagrebačke katedrale MR 67 iz 1290. god.[76] Franjevački brevijari, koji su postali službeni brevijari Rimske crkve, brzo su se raširili među hrvatskim glagoljašima zahvaljujući možda njihovu jakomu centru u Zadru.

Brevijar popa Mavra je vremenski stariji od II Novljanskog brevijara. On u himni pokazuje srodnost s Bečkim fragmentima, a zajednička pogreška u pridjevu *solinski* mjesto *solunski* povezuje ga s oficijem u Ljubljanskom brevijaru iz god. 1396. Možda je u SĆM Mavrova brevijara sačuvana *najstarija* varijanta nacionalnog, lokalnog oficija redigiranog na hrvatskom tlu. Možda je lociranje rođenja sv. Braće u Solin u Dalmaciji nastalo svjesno i to u vrijeme raskola ili poslije njega kad je bilo opasno naglašavati istočno porijeklo. Konačno, nije li u lekcijama SĆM u Ma očuvana kakva hrvatska redakcija Žitja Konstantina kakva se odrazila u hrvatskoj redakciji Ljetopisa popa Dukljanina?

Služba u čast sv. Iliji u Ma odrazuje njegov kult među Slavenima pa i kod nas, da on možda potječe još od ćirilometodskih vremena i da je njegovo štovanje prešlo i u folklor. Sama kompozicija službi prešla je kroz franjevačku retortu u 13. st, ali pojedini sastavni dijelovi kao *Pseudo Bedina*, zapravo *Héric-ova* homilija vuku korijen iz 9. st. Od mnogih karolinških Homilijara jedini *Héric* ima homiliju na perikopu Luka 4, 23—30. Zagrebački misal MR 133 iz 14—15. st. ima iste perikope, a brevijar MR 29 iz 14. st. ista svetopisamska čitanja iz III Knjige Kraljeva kao i Ma. Prema tome se i ovom službom Vrbnik povezuje sa Zagrebom, a preko njega sa starim francusko-benediktinskim, a možda i ćirilometodsko-češkim kultom sv. Ilije.

Pregled povijesti brevijara Ma identificirao je tri karakteristične osobe koje su sudjelovale kod postanka i izradbe kodeksa Ma koji sadrži vrijedne priloge za hrvatsku kulturnu povijest. Istaknuo je interesantnu ličnost i djelatnost popa, vikara, vrbničkog plovana i dubrovačko-konavoskog pastoralnog radnika *popa Mavra; žakna Blaža*, vjerojatno kasnijeg kanonika i štampara senjskih izdanja, koji je kod izradbe Ma pokazao pisarsku sposobnost i kombinatorsku vještinu u vrlo velikom broju novih varijanata ligatura kao i organizatorski smisao u povezivanju obližnjih mjesta: Vrbnik — Baška — Senj; zatim pronalaženjem suradnika, u našem slučaju popa i notara

---

[76] D. Kniewald, Zapovijedani blagdani u Zagrebu. Kulturno poviesni Zbornik Zagrebačke nadbiskupije I. dio. Zagreb 1944, 225—231.

Jure, koji je izgleda bio poznat i vješt u pisanju kalendarskih i komputističkih dijelova liturgijskih kodeksa.

Taj kalendar daje naslutiti put kojim je dolazio mađarski sloj (Emerik, Stjepan, Ladislav), slavenski sloj (Adalbert, Većeslav) i oveći kult istočnih svetaca i njihovih datuma. U našem slučaju: stalni uskrsni datum od 27. III; sv. Platon i Prenesenje moći sv. Jurja kao i broj od 144.000 nevine djece na 28. XII i dolazak dosad nepoznatih votivnih misa u glagoljske kodekse (misa u čast 24 starca i Triju Kralja u Mh), mogli su se pratiti također u latinskim zagrebačkim srednjovjekovnim kodeksima.

Osim toga Ma je, uz potpuni primjerak opširnijeg Moskovskog brevijara (oko 1443) koji je do god. 1627. bio u Vrbniku,[77] jedini kompletni brevijar koji sadrži cijeli Psaltir, potpuni Sanktoral i Kalendar u vrbničkim brevijarima.[78]

Umanjuju mu vrijednot za slavističku nauku vrlo kratka čitanja i jaka kroatizacija jezika što se vidi po primjerima transliteriranog teksta oficija solunske Braće i sv. Ilije.

6. *Prilozi*

Donosimo transliteraciju SĆM i SI. Iz tehničkih razloga nadredna slova, naročito *ot* i *brš* stavljamo u red. Izostavljamo titlu iznad slova koja označuju brojke, a koje čitamo među zagradama. Ligature nismo posebno označavali, jer donosimo fotografije glagoljskog originala. Transliteraciju provodimo prema uobičajenom načinu u našim izdanjima. Upozoravamo na hiperupotrebu sekundarnog poluglasa (apostrofa) i na mjestu etimološkog *a*. Interpunkcija je ostavljena. Prema njoj i prema smislu razdijelili smo himne u versove, a ostale dijelove službe rasporedili radi preglednosti u postojke, dodali u uglatim zagradama naslove, ili smo na kraju teksta označili, ako se moglo ustanoviti, mjesto odakle je uzet tekst. Uz lekcije SĆM dali smo paralelni tekst jedino uz Pohvalu Ćirilu, koji donosimo prema srpskoj redakciji PĆ u rukopisu JAZU IIIc 22, f. 211a—212c. Dajemo ga također u latiničkoj transliteraciji. Za lakše određivanje verzije kojoj pripada tekst hrvatske redakcije PĆ donosimo važnije varijan-

---

[77] Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka, 431, gdje je donesena i literatura o kodeksu.

[78] I Vrbnički brevijar sadrži samo Matutinal za cijelu godinu; II i III Vrbnički imaju samo Temporal; IV Vrbnički sadrži krnji Sanktoral sa Commune sanctorum. Isti, o. c. str. 324—329; str. 329—340; str. 340—342.

te iz Savvaitova rukopisa PĆ prema izdanju Lavrova, Materialy, str. 95—99.

Lekcije u službi u čast sv. Iliji uzete su iz biblijskog teksta III Knjige Kraljeva iz glava: 17, 1—4; 7—22; 18, 1—19; 23, 26, 31, 32, 38; 40, 42, 45; 19, 3, 4, 5, koji govore o životu i djelovanju sv. Ilije. Ovaj biblijski tekst u lekcijama je parafraziran, zato smo uz one dijelove lekcija, za koje smo mogli naći adekvatni tekst u drugim kodeksima, donijeli paralelno uz njega. To su perikope iz najstarijeg hrvatskoglagoljskog misala Vat. illir$_4$. Također smo uz homiliju pod imenom časnog Bede u službi sv. Ilije u 7. lekciji dodali paralelno latinski tekst homilije na vers Lk 4, 24 da se vidi kako nemaju ništa zajedničkog, osim naslova.

I. SLUŽBA U ČAST ĆIRILU I METODIJU

N(a) d(a)nь s(ve)t(i)hь arhierěi Kurila i Metudie.

[207a] *K v(e)č(e)rni* an(tifonь). Radui se [207b] m'ti. P(ě)s(anь). R(e)če G(ospod)ь [Ps 109]. K(o)n(a)cь. Hv(a)l(i)te G(ospod)a vsi êz(i)ci [Ps 116].

K(a)p(i)t(u)lь. Br(a)tě množěiše stvoreni sutь eněi po z(a)k(o)nu, z'ne k(ako) semr'ti sutь vzbran'emi prebiv'ti. [Hebr 7,23].

Im(anь).

Radui se gr'de v(i)šni Er(u)s(oli)me.
Ves(e)li se m'ti s(ve)taê cr(ь)ki Sione.
ere čeda tvoê v mn(o)zěi kr(a)sotě
u s'mogo c(ěsa)ra viš'n(a)go imut' se.
S(ve)ti eněi tvoi G(ospod)i Kurilь i V'len'tinь i Metuděi.
sl(a)vu věka otvrgu.
i t(o)go r(a)di priti utegu k visok'go eněistva stepenu.
Cr(ь)ki s(ve)taê m'ti. nimi krasit' se
z'kon'nici v něi sl(a)ve se
z(emla) zval(a)mi (!) zv'nitь
m(i)rь r'duet' se poetь.
o nih že pameti anj(e)li lik'stvu*jut*ь.
Si sutь eněi tvoi G(ospod)i.
ki n'siêše z(e)m*lju* g(lago)li bl(a)g(i)mi s(ve)t(i)mi pismi.
si zbir'*jut*' se v živ(o)tь věč'ni.
kihь d(u)še množstvo anj(e)lь priêtь.
[207c] Si ostupiše blazni v(ě)ka | sego.
o kolь č'st'naê koruna eněiska.
ki si doiti utegu prepoês'ni š'tolu s(vě)tlu.

i odeni odeniemь pur'pirnim'.
Darui n(a)mь nihь r'dosti uživ'ti.
B(ož)e velič'ni i troič'ni.
ki esi c(ěsa)rь i vladat(e)lь d(u)š(a)mь
i t(ě)lesemь n(a)š(i)mь v v(ě)ki. Am(e)nь.

B(e)r(a)š. Erěi tvoi G(ospod)i d' oblěkut se v prav'du. I s(ve)ti tvoi r'dosti*ju* vzr(adujut se). [Ps 131, 9—10].

An(tifonъ) [za Magnificat]. Si sutь m(u)ži s(ve)ti sl(a)vni erěi H(rьsto)vi pred'razi. ki sl(a)vu v(ě)ka otvrgu t(o)go r(a)di sv'tet' se v riz'hь belihь. pred' prest(o)l(o)mь b(o)žimь i agn'čimь.

Or(a)c(iê). Dai pros(i)m' vs(e)m(o)gi B(ož)e da ki b(la)ž(e)no*ju* isp(o)v(ě)dn(i)ku tvoe*ju* i arhierě*ju* Kurila i Metudie roistvo čt(e)mь. m(o)l(i)tv(a)mi e*ju* ot v(ě)čnihь uzь iz'b(a)v(i)li se bih(o)mь.

K' ju*trni*. *Bit(atorii)*. C(ěsa)ru isp(o)v(ě)d(nikь). *Im(a)n(ъ)*. Radui se. [I NOCTURNO] *An(tifonъ)*. Znaetь G(ospod)ь p(u)tь s(ve)tihь svoihь. ki v z'k(o)ně ego poučaj*ut*' se d(a)nь i n(o)ćь [Ps 1, 2]. *P(ě)-s(anъ)*. B(la)ž(e)nь [Ps 1].*An(tifonъ)*. Udivi G(ospod)ь s(ve)tie svoe. i usliš' e v'pi*jućee* [207a] k s(e)bě [Ps 4,4]. P(ě)s(anь). Vnegda [Ps 4,2]. *An(tifonъ)*. Div'no e(stь) ime tvoe g(ospod)i. êko i č'sti*ju* věn'čal' i esi s(ve)tie tvoe G(ospod)i [Ps 8, 2,6]. P(ě)s(anь). G(ospod)i G(ospod)ь [Ps 8,2]. *B(e)r(a)š(ъ)*. Erěi.

[*I čtenie*]. V Dlmacii v Solině gr(a)dě. roistvo s(veta)go Kur(i)la i br(a)ta ego Metudie. ot roda Děokliciêna c(ěsa)ra. i s(veta)go Gaê p(a)pi. D(a)n(a)sь n(a)mь br(a)te si pres(ve)ti d(a)nь

pod(o)b'etь č'stiti prob(la)ž(e)-n(a)go[1] Kur(i)la r'di. učit(e)la erěomь slov(i)n'skimь. ki n(a)-mь[2] bl(a)gover'nimь veriemь i kr'soto*ju* vsiê n(a) z(e)mli. Bě bo l'stь ot č(lově)kь progone. i po-gan'skie zlobi[3] otgone b(o)ž(an)-stveno*ju* silo*ju*. Premudr(o)stь B(o)žiê s'zda s(e)bě hram' v sr(dь)ci ego.

[Ćirilski prolog]

. . . světozar'naa pametь prěbla-ženaago[1] otьca našego Kirila, novaago apostola i učitelja vsě-mь stranamь, iže blagověryje-mь i krasotoju vьsija na zem'li jako sln'ce. běsov'skuju lьstь progone, i pogan'sky mrakь[3] osvěštaje božьstvьnymi lučami. Prěmudrostь že božia sьzda vь srьdьci ego hramь sebě.

---

[1] U rukopisu Savvaitova (Sav) *bl(a)ž(e)na*; [2] *namъ* Sav; [3] *i poganьskuju lьstь* Sav;

Rěš(ponzorii). Erěi b(o)ži bl(agoslo)v(i)te G(ospod)a. s(ve)ti i směr(e)ni sr(dь)c(e)mь hv(a)l(i)te B(og)a. [Dan 3,84].

B(e)r(a)š(ъ). Prep(o)dob'ni g(ospod)ni bl(agoslo)v(i)te G(ospod)a v v(ě)ki [Dan 3,87].

[II čtenie]. Na êz(i)ci ego l(ě)ki na herofimě poči d(u)hь s(ve)ti. razdělae d(u)h(o)vnie d'ri po P(a)vl*ju* gl(a)su. Ki r(e)če ed(i)n(o)mu komuždo n'sь. dana e(stь) bl(a)godětь po m[208]erě[4] darov'niê H(rьsto)va. [Efež 4,7]. G(ospod)ь r(e)če. Ki *lju*bit' me vz*lju*blenь b(u)detь [Iv 14,23]. O(tь)c(e)mь moimь ki e(stь) na n(e)b(e)s(ě)hь. Večn(a)go otoč'stva vziska[5] b(la)ž(e)ni Kurilь. ostavlь vsa v m(i)rě div'cь prebis(i) k(ako) anj(e)lь. Otběgae žit'skihь slasti. v ps(a)lměhь i v pěsn(ě)hь d(u)h(o)vnihь poučaet' se. bl(a)godět bo H(rьsto)va izliê se v' ust(ě)hь ego [Ps 44,3].

i na ezycě ego jakože na heruvimě, počivaaše duhь svetyi prisno. razděljae dary po čislu věre ego. jakože reče Pav'lь apostolь. edinomu komuždo nasь dastь se blagodatь, po věrě[4] darovanija Hristova. Ižе bo me ljubitь, reče Gospodь to i azь vьzljublju jego. i javlju se jemu samь, i obytelь u njego sьtvoru i budet' mi vь syna, i azь budu emu vь otьca. Togožde otčьstva iskyi[5] preblažennyi sь otcь i učitelь našь. ostavi žitija sego vsu krasotu, i slavu i bogatьstvo. otьca i materь, bratiju i sestry. Iz mlada že bystь čistotoju jako aggelь. uklanjaje se i uběgaje žitěiskyhь slastyi i prěbyvaje ubo prisno vь psalměhь i pěsnyhь, i vь poslušanii duhov'ně. edinь putь gone, imьže vьzyti na nebesa. Těmь že izlija se blagodatь Božija vь ustěhь ego.

Rěš(ponzorii). Klet' se G(ospod)ь i ne rask'et' se. ti esi erěi v v(ě)ki po č(i)nu Melhiseděkovu [Ps 109,4].

B(e)r(a)š(ъ). R(e)če G(ospod)ь G(ospode)vě moem(u) s(ě)d(i) o d(e)s(nuju) m(e)ne [Ps 109,1].

---

[4] *měrě* Sav; [5] *išta* Sav;

[*III čtenie*]. Kako Solomunь r(e)-
če v' ustěhь vzeto čuv'stvo[6] ko-
runu že i m(i)l(o)stь na êz(i)ci.
m(i)l(o)stь imiže vsa zloba hul-
na otrine se. Ot těhь bo ustь.[7]
istočnikь živ(o)ta isteče pres'hši
n'šeju žestoto*ju*. I těmь sveza
mn(o)gohulni êz(i)kь eretikь.[8]
Ta bo usta č'st'na êviše se k(a-
ko) ed(i)nь[9] ot Serapimь B(og)a
prosl(a)vlaemь. Poz'nahomь t(o)-
bo*ju* troe sob's[208b]tvo a ed(i)-
no b(o)ž(a)stvo. i děla d(o)braê
h(rьst)ьên'stvu.

jakože reče vь prěmudrosty So-
lomonь. vь ustnahь prěmudru
vьzydetь čjuvьstvye.[6] Zakonь
že i milostь na ezycě nositь.
imьže sveza zlohulnaa usta ere-
tikomь prisno. ... ot těhь bo
ust'nь[7] isteče životny istočnykь.
prěsьhšuju suhotu čaše napa-
jae. I těmy sveza se mnogohul'-
nyi ezykь eretyč'sky.[8] Taa ubo
čьstnaja usta javiše se, jako edi-
nь[9] ot Serafimь Boga proslavlja-
juštaja, imyže poznahomь trь-
světloe božьstvo ediněmь suštь-
stvomь odrьžimo.

Rěš(ponzorii). Isp(o)v(ě)dnikь B(o)ži b(la)ž(e)ni Kurilь č'st'nь rod(o)mь. na č'st'něi n'rav(o)mь. ot samogo otroč'stva. vs'gda n'sladuje H(rьst)a. i uteže b(o)žimь êvleniemь vznesti se k visokomu erěistvu.

B(e)r(a)š(ь). Biše ubo vel'mi trpelivь i nad' učimi m(i)lost(i)vie vs'gda nose udi.

[II NOCTURNO]

An(tifonь). Častně*ju* roditel*ju* roenь b(la)ž(e)ni Kurilь. i lěki d'n'nica prosv'te se. P(ě)s(anь). G(ospod)i k(ь)to [Ps 14].

An(tifonь). Nevin'ni otroč'skie n'ravi pred'š'dь. k' zatl(e)n'ie učeniê uč(e)n(i)kь svršenь bis(i). P(ě)s(anь). Shrani me [Ps 15,1].

An(tifonь). Sl(a)vi m(i)ra nepovin'ni b(la)ž(e)ni Metuděi i pohoti mir'skie ne želi. T(o)go r(a)di ut(e)že vznesti se k visok'go erěistva step(e)nu. P(ě)s(anь). G(ospod)i silo*ju* [Ps 20, 2].

B(e)r(a)š(ь). Vzr(a)du*jut*' se s(ve)ti v sl(a)vě. I vzvese(let) se.

---

[6] *vezitь čjuvьstvo* Sav; [7] *ustь* Sav; [8] *eretičь* Sav; [9] om. Sav.

[*IV čtenie*]. Togo r(a)di proslavlaemь pres(ve)taê usta tvoê. Imiže n(a)mь êv(i) se slastь d(u)h(o)vnaê. I mn(o)ga govoren'ê b(o)ž(an)stven[208 c]aê êz(i)kь tvoi. ki vzgr'mě k(ako) i gromь.[10] prop(o)v(ě)da b(o)ž(a)stvo presl(a)vno. i mnog(i)hь gr(ě)hi i mrakь otgone. O pres(vě)tloe l(i)ce tvoe. Prosv(e)ćenoe D(u)h(o)mь s(ve)t(i)m'. ki n(a)mь mn(o)go r'zumni s(vě)t' prosiê. O zlatozreniě[11] oči tvoi kima n(a)še t'mi s(vě)tlosti*ju* pros(vě)ti. i anj(e)lь zrač'noi[12] tvoei zenici ozira*juć*i se ot slavi b(o)žie. O preč'stni r(u)cě tvoi kima n(a)mь pred' se pića s(ve)ta. I k' B(og)u dviženi prsti tvoe. kimi n(a)mь otkri pismomь b(o)žie taini. O s(ve)taê zor'naê tvoê utroba. ot ke živ(o)ta voda isteče.[12] I preč'st'ně n(o)zě tvoi kima mnogie straně ob'teče k(ako) i sln'ce.

Těm'že blažu tvoi ustně, o prěblažen'ne otьče Kyrile. imaže vsěmь stranamь sladostь duhovnaja istoči se. Blažimь mnogoglasnyi ezykь tvoi, imьže vьzgrьmě jako Bogь.[10] trьbeznačelnago božьstva zareju sijaje. i mrakь grěhovnyi otgone. Blažu že i mnogopresvětloe lice tvoje, ozaršeje se ot svetago Duha. imьže mnogorazumnyi světь vьsija. i mnogobožnaja lьstь razori se. Blažu zlatoobraz'něi[11] tvoi oči. imaže naša slěpota nerazum'naja oteta bystь. i bogorazumnyi světь vьsija. Blažu aggeloobrazněi[12] tvoi zěnyci, ozariv'šeje se božьstvьnoju slavoju . . . Blažu prěčьstněi ti rucě, imaže s'nide mojemu ezyku bogorazumnaa tuča... Blažu bogodvyžnyje tvoje prьsty, imyže napisa se utajennaa ot mnogyhь božija prěmudrostь, otkryvajuštii bogorazumnyje tainy. Blažu světozarnuju tvoju utrobu. ot njeeže vsěmь stranamь istoči se[13] voda životnaja . . . Blažu světozar'něi tvoi nozě, imaže obьteče jako slьnce vsego mira prosvěštaje, bogodьhnoven'nyimь učenijemь.

Rěš (*ponzorii*). Telomь s(ve)timь n'stoe priležne vs'gda b(la)ž(e)ni Metuděi. êvlenim' b(o)žimь vzved(e)nь e(stь). k visok'go erěistva step(e)nu.

---

[10] *gromь* Sav; [11] *zlatozarněi* Sav. [12] aggeloobrazněi; ag(ge)lozračněi Sb. Ž.
[13] *isteče* Sav;

B(e)r(a)š(ъ). Hv(a)limь vist(i)nu gl(a)s(o)mь. pred' množ'stvomь l(judi) dosto[208d]ina i suća govor'hu rěsn'go b(o)žiê r'ba.

[*V čtenie*]. I preč'st'naě cr(ь)ki v neiže živi mnogorazumně[14] or'ganь. t(o)go r(a)di pov(e)li te G(ospod)ь v pres(ve)ti živ(o)tь priêti o(tь)če Kurile. Priloži bo se žitiemь i vero*ju* k' v'semь s(ve)timь[15] o(tь)c(e)mь.

Blažu prěčьstnuju ti crьkvь, vь njeiže ležitь mnogo bogoum'nyi[14] i bogoglagolivyi or'ganь... I s nima povelě emu gospodь Bogь, prěčьstnyi pokoi prijeti... i priloži se žitijemь i věroju kь v'sěmь[15] otьcemь.

i vse kn(i)gi hr'vat'ske tlmač'še[16]. S(ve)tihь erěi H(rьsto)vihь Kur(i)la i Metudie, si*ju* dvi*ju* ob'kь br(a)tu biv'šu v gr(a)dě Solině.[17] Vš'd'šu b(la)ž(e)n(o)mu Kur(i)lu v stranu češ'ku. i mn(o)ga d(o)bra d(ě)la tvoreću. filusopь vist(i)nu prin'ricaemь bě.

Rěš(ponzorii). B(la)ž(e)ni erěi H(rьsto)vь Kur(i)lь. k'da pride v stranu češ'ku. poče l*jud*(e)mь p(u)tь rěsnoti êvlati. I vsi slišav'še obratiše se k' G(ospode)vě . n(a)š(e)mu Isuh(rьst)u.

B(e)r(a)š(ъ). Ver'no s(lovo) vs'ko. ko prop(o)v(ě)dě b(la)ž(e)ni Kurilь k(ako) e(stь) rěsni B(og)ь ki roenь e(stь) ot d(ě)vi M(a)rie.

[*VI čtenie*]. Metuděi že br(a)tь ego ar'hierči. t(a)koe ne prest'êše bl(a)gaê tvore i službi cr(ь)kv(e)nie v' vsěhь ispl'nue. Na ob'kь bl(a)ž(e)ni Kur(i)lь velmi podv[209a]iz'še se. bludećihь d(u)še n' p(u)tь rěsnoti privesti. Knigь slovin'skihь služit(e)li s bratomь ur'dina v z(e)mli čes'koi. I sie p(a)pi rim'skomu izvolšumu h(rьst)ьên'stva r(a)di da i ti never'ni in'gdu biv'še obrate se k v(ě)rč. t(o)go r(a)di v' velikь trudь s'mь s(e)be vloži.

Rěš(ponzorii): Se e(stь) č'st'ni erěi H(rьsto)vь. b(la)ž(e)ni Metuděi. koga č'stiti pod(o)b'etь. da m(o)l(i)tva ego sl(a)vnaê priv(e)detь n(a)sь k živ(o)tu v(č)čnomu.

B(e)r(a)š(ъ). Da ego m(o)l(it)v(a)mi p(o)m(i)luetь n(a)sь G(ospod)ь. i vzdastь n(a)sь k n(e)b(e)skimь prest(o)lomь.

---

[14] *mnogorazumnyi* Sav; [15] *s(ve)tymь* Sav;

[16] Prema Ljetopisu popa Dukljanina:... *i knjigu harvacku i istumači iz grčkoga knjigu harvacku: istumači evanjelja i sve pistule crikvene*... Izdanje Matice Hrvatske. Zagreb 1950, gl. IX, str. 49;

[17] Rimscě Ill6;

[III NOCTURNO]

An(tifonъ). Bl(a)ž(e)ni Kurile erěju H(rьsto)vь predragi. s'dě b(u)di n(a)š(i)mi proz'bami m(i)l(o)stivь t(o)li prem(i)los(ti)vь. P(ě)-s(anь). G(ospodь)na e(stь).

An(tifonъ). B(la)ž(e)ni Metuděi b(i)sk(u)p'stva riz'mi ukraš(e)nь. t'ku se poda da B(o)gomь i č(lově)ki ljubil' se bi. P(č)s(anь) Raduite se [Ps 32].

An(tifonъ). S(ve)to toli pr(a)v(e)dno b(la)ž(e)ni Kurilь. k č'sti visok'go erčistva uteže vznest(i) se. B(ogo)mь šćed'rećimь. P(ě)s(anь). B(lagoslov)lju G(ospod)a. [Ps 33,2]

B(e)r(a)š(ъ). Vesel(i)te se o G(ospodev)č i radui [Phil 4,4]

[*VII čtenie*]. Vь edinomь že vzrasti [209b] prebi l(ě)tь .l. [50]. napravlae kn(i)gi i služiteli H(rьsto)vihь. ki slovin'ski B(og)u službi vzdaêli bi. S' mnozimi že moistri latin'sk(i)mi stez'nie v straně latin'skoi imě. t(o)go r'di drzaše o G(ospod)ě. vodimь D(u)homь S(ve)t(i)mь. progna d'êvla ot č(lově)kь. i mn(o)gie never'nie prepiraše obraćae na veru.

Rěš(ponzorii). B(la)ž(e)nihь erěi H(rьsto)vihь Kurila i Metuděe v(č)čnoe roistvo v n(e)b(e)s(č)hь č'stimь, da m(o)l(i)tva eju sl(a)v-naê privedetь n'sь k ves(e)liju v(č)čnomu.

B(e)r(a)š(ъ). Hv(a)la H(rьst)u c(ěsa)ru. ki ver'nie r'bi svoe korunu erčistva ob'dariti rači.

[*VIII čtenie*]. Egda že približi se b(la)ž(e)nomu Kurilu preš'stie ot sego v(č)ka. vzdvigь rucě p(o)m(o)li se k' G(ospode)vě r(e)ki. G(ospod)i ki ured(i)lь esi anj(e)li v službu sebě. n(e)bo popevь (!) i z(e)mlju osnovavь. i sva sućaê ot neb(i)tiê. v bitie [209c] priv(e)lь esi. I ki vs'gda tvoriši volju boećem' se t(e)be. i hranećihь z'p(o)v(ě)di tvoe. Usliši m(o)l(i)t(a)vь moju i ver'noe st'do tvoe hrani. k nimže me poslati rači. nedostoin'go r'ba tvoego. Iz'b'vi e G(ospo)di ot vs'koe pogan'skie zlobi. i ot vs'k'go hulnago i eretič'sk'go ez(i)ka govoreć'go hulu n' te. I pogubi i st'ri ezič'sku. i v'zvrati množ'stvo cr(ь)kve tvoee. i vse ed(i)nod(u)š'nie s'vkupi.

Rěš(ponzorii). K'da približi se b(la)ž(e)n(o)mu Kur(i)lu preš'stie ot sego v(č)ka. vzdvigь r(u)ci svoi p(o)m(o)li se k' G(ospode)vě r(e)ki. t(e)bi G(ospod)i poruč'ju d(u)hь moi [Ps 30].

B(e)r(a)š(ъ). I ki vs'gda tvoriši vol*ju* boećih se t(e)be. i hran(e)ćihь z'p(o)v(ě)di tvoe [ŽK 18].

[*IX čtenie*]. Ispravi G(ospod)i l(judi) v' ed(i)no misleći v' istin'noi v(ě)ri tvoei. i v'dahni pravu isp(o)v(ě)dь v sr(dь)ca ihь i s(lovo) tvoego učeniê. Tvoi bo e(stь) darь. ašće i n(a)sь priêlь [209d] esi nedostoinie n' prop(o)v(ě)danie e(van)j(e)liê H(rьsto)va. Bl(a)godeêniê že tvoreća ugod'naê t(e)bi. ka mi b(č)še predalь ere tvoe t(e)bi preda*ju*. Ustroi silnu desn(i)cu tvo*ju* da vsi prosl(a)vetь ime s(ve)toe tvoe. v' vlasti troič'noi. Celov'v že e celovomь s(ve)timь i r(e)če. B(lagoslov)l(e)nь G(ospod)ь ki ne da n(a)sь v lovitvu zub(o)mь nepriêtelemь n(a)š(i)mь. i setь lečuću n(a)mь skruši. i iz'b'vi n(a)sь ot istlěn'nihь. I se rekь uspě o G(ospod)ě. Ot početka v(ě)ka sego v leto p(e)to tisućno i čet(i)-resta[18] m(ě)s(e)ca per'vara .gï. d(a)nь.

K Mat(utinu). i k g(o)d(inamъ)

An(tifonъ). Radui se mati vs(ě)hь s(ve)taê cr(ь)ki k(ako) roistvo čedь tvoihь č'stimь. erěi i služit(e)li H(rьsto)vi raduite se. ere m'zda v(a)ša mn(o)ga e(stь) n(a) n(e)b(e)s(č)hь.

An(tifonъ). Tebe m(o)limь G(ospod)i B(ož)e n(a)šь ki b(la)ž(e)-n(a)go Kurila sl(a)vně n' n(e)bo vziti stvor(i)lь esi. p(o)m(i)lui n(a)sь G(ospod)i B(ož)e po v(e)lici m(i)l(o)sti tvoei [Ps 50].

An(tifonъ). Častni i b(la)ž(e)ni o(ta)cь Metuději. v H(rьsto)vi z[210a]ap(o)v(ě)di prebiv'e mnogo bl(a)gae êvi. o im(e)ni ego.

An(tifonъ). B(la)ž(e)ni Kur(i)lь učit(e)lь bl(a)gi n'siê z(e)ml*ju* sěm(e)ni bl(a)g(i)mi gl(ago)li ustь ego [iz himne na Večernji].

An(tifonъ). B(la)ž(e)ni Metuději bě pl'nь D(u)ha S(ve)ta. iže k'da govor'še. ne morahu otv(ě)ć'ti emu vsi protiveće se emu.

K(a)p(i)t(ulъ). Br(a)tê [Hebr 7,23]

Im(anъ).
Otče s(ve)ti Kurile sliši zv'nie n(a)še. učit(e)l*ju* bl(a)gi.
i priêtna b(u)di t(o)bo*ju* G(ospo)d(i)nu služba n'ša noć'naê.

---

[18] Svi glagoljski i ćirilski rukopisi imaju godinu 6.377. kao godinu Ćirilove smrti. Jedino Ma ima god. 5.400. Ako predpostavimo da je Žitje Konstantinovo prešlo iz Češke u Rusiju i tamo bilo prepisivano ćirilicom, moglo je glagoljsko slovo *e* (= 6) dobiti brojnu vrijednost ćirilskog slova *e* (= 5). A kad su kasnije hrvatski glagoljaši prepisivali iz ćirilice u glagoljicu ŽK, vjerojatno su prepisivali iz takvog ćirilskog predloška gdje su sve brojke bile ispisane riječima (kao što je i u Ma) pa su to i oni preuzeli. Naprotiv ne bismo mogli protumačiti odakle u Ma 400 mjesto ispravnog 377.

Tvoimь dostoêniemь n(a)še gr(ě)hi omii. v'zvedi padšee
nizloži silnie. vznesi směr'nie. i plačućee utěši.
Ki v m(i)rě semь prosiê k(ako) i d'n'nica.
i k(ako) sl(ь)nce op'teče vsel(e)nu*ju* H(rьst)a prod(e)kue.
i l'stь vražiju progone.
O t(e)bě div'naê dika slovin'sk(i)mь erčemь. vspomin'*ju*ćimь tvoe učenie.
tvoimi n(a)sь proz'b'mi. ot v(ě)čnie m(u)ki iz'b(a)vi.
Otnud(č)že hv(a)l'mi m(o)l(im) te pres(ve)taê Troice
ki ot zla obraćeni es'mь. pro gl(agol)i b[210b](la)ž(e)n(a)go Kur(i)la.
da n(a)mь dasi m'zdu raê v' v(ě)ki. Am(e)nь.

B(e)r(a)š(ь). Veselit(e) se o G(ospodev)č.

An(tifonь) [za Benedictus]. B(la)ž(e)ni erěi H(rьsto)vь Kurilь k'da pride v stranu češ'ku [iz V čitanja]. poče l*ju*demь p(u)tь rěsnoti êvlati. i vsi slišav'še obratiše se k' G(ospod)u n(a)š(e)mu Is(u)h(rьst)u.

Or(a)c(iê). Dai prosimь.

K t(e)rcě. K(a)p(i)t(ulь). Br(a)tě. [Hebr 7,23]

Rěš(ponzorii). Erěi b(o)ži. bl(agoslo)v(i)te B(og)a s(ve)ti i směr(ь)-ni sr(dь)c(e)mь. Sl(a)va O(tь)c(u). [Dan 3,84]

B(e)r(a)š(ь). Erěi tvoi G(ospod)i da obl(ěkutь se) v pr(a)v(du). I s(ve)ti tvoi ra . . . [Ps 131, 9—10]

Š(e)ks(ta). [Kapitulь]. Is(us)' že êko prebiv'ti emu e(stь) v v(ě)ki. i ne prestup'no imatь erčistvo [Hebr 7,24].

Rěš(ponzorii). Erěi tvoi G(ospod)i d' oblěkut' se v pra(vdu). I s(ve)ti tvoi rad(ujut se). Sl(a)va O(tьcu).

B(e)r(a)š(ь). Erči ego oblěkut' se v sp(a)s(e)nie. I prep(o)d(o)bni ego rad(ujut se) [Ps 131, 16—17].

K n(o)ně. K(a)p(i)t(ulь). Kki (!) imatь nue po vse dni k(ako) erči prinositь žr'tvu o svoihь grěs(ě)hь potom že o l*ju*d'iskihь [Hebr 7,27].

Rěš(ponzorii). Erči ego oblěkut' se v sp(a)s(e)nie. I prep(o)d(o)bni ego radosti*ju* vzrad(ujutь se). [Ps 131, 16—17] Sl(a)v(a) . . .

B(e)r(a)š(ь). Prav(e)dni ubo v v(ě)ki ž(i)ti v'čnutь. I u G(ospod)a e(stь) m(a)zd(a) . . . [Sap 5, 16]

K v(e)č(e)rn(i). [II Večernja]

An(tifonъ). Radui se. P(ě)s(a)nь. R(e)če G(ospod)ь [Ps 109]. V k(o)n(a)c'. Pom(e)ni G(ospod)i. (Ps 131) [210c]

K(a)p(i)t(ulъ). Br(a)tê [Hebr 7, 23].

Im(anъ). Radui se . . .

B(e)r(a)š(ъ). Prav(e)dni ubo v v(ě)ki [Sap 5, 16].

An(tifonъ). [za Magnificat] S(ve)tihь eröi H(rьsto)vь Kur(i)la i Metudie. siju ob(a)kь dviju br(a)tu biv'šu v gr(a)dě Solině. i v ž(i)-v(o)tь v(ě)čni prest(a)vist(a) se [iz V čitanja].

II. SLUŽBA U ČAST SV. ILIJI

[312 d]. M(ě)s(e)ca i*ju*lěê .zï. d(a)nь. Ilie pror(o)ka.

K v(e)č(e)rni. A(ntifo)nъ. Č'stni mužь sa div'. *K(a)p(i)t(ul)*. V oni d(ь)ni pride Iliê v' Věrsavi*ju* i*ju*dčisku. i prosi d(u)ši svoei semrti g(ovoreći). d[313a]ovlčet mi G(ospod)i v'zmi d(u)šu moju (III Reg 19, 3—4).

Im(a)nъ.

O G(ospod)i c(ěsa)ru v(ě)čni
ki esi v(ě)n(a)cь s(ve)t(i)hь
krasota vernihь nadčê pravihь.
sp(a)si vs(ě)hь v te veru*ju*ćihь.
Togo prěd'teča Ili*ju* prozbami m(o)limь.
ki priduću G(ospod)u na sudь b(u)detь prěd'tečь sudu.
k(ako) roistvu H(rьsto)vu Iv(a)nь bě.
Pror(o)ka n(a)mь čudotvorca
G(ospod)i Daniela pošli.
ki Velь raz'zori i zmiê ubi.
da ubietь vraga semrtn'go.
i podastь n(a)mь bl(agoslove)nie tvoe.
Vsi s(ve)ti pror(o)ci H(rьsto)vi.
ki s(vě)tlostь v(ě)čnu kazaste vernimь.
ufaemь mi v(a)š(i)mi m(o)l(it)v(a)mi
vs'gda b(i)ti sp(a)seni.
B(og)u O(tь)cu b(u)di sl(a)va i č'stь
D(u)hu s(ve)tu par(a)klitu
nine i vs'gda i v v(ě)ki v(ě)kь. Am(e)n'

B(e)r(a)š(ь). Se pror(o)kь veli. Ki v d(ь)ni svoe ugodi B(og)u (Eccli 44, 16). *A(ntifo)nь*. Mnogie vdovice b(ě)hu v' Iz(rae)li v d'ni Iliini. k'da zaklopi se n(e)bo .v. l(ě)ta i .e. m(ě)s(e)cь. zlobi r(a)di c(ěsa)revi (Lk 4, 25).

Or(a)c(iê). B(ož)e iže ni b(la)ž(e)n(a)go Ilie vzročnago pror(o)ka tvoego č'sti podaeši prědhoditi. ego ni utežani podai pomagat[313b]i se.

K'jutrni. Bit(atorii). C(ěsa)ru pr(o)r(o)kь G(ospode)vě. Priděte poklon(i)mь se.

[I NOCTURNO]

An(tifonь). Mužь sa divni pror(o)kь H(rьsto)vь b(la)ž(e)n(a)go s(vě)ta prosvěti se.

P(ě)s(anь). B(la)ž(e)nь m(u)žь [Ps 1]. *A(ntifo)nь*. V'zvešćae l*ju*demь zapov(ě)di G(ospodь)ne. n' goru s(ve)tu*ju* ego vziti uteže.
P(ě)s(anь). Vsku*ju* [Ps 2]. *A(ntifo)nь*. Se pror(o)kь veli ki v' d(ь)ni svoe ugodi B(og)u. I z(a)p(o)v(ě)di ego svrši [Eccli 44, 16]. *P(ě)s(anь)*. G(ospod)i čt(o) [Ps 3] *B(e)r(a)š(ь)*. Se pr(o)r(o)kь v(e)li. Ki v' d(ь)ni svoe ugo(di).

[I] *Čt(enie)*. Va d(ь)ni c(ěsa)ra Ahava pror(o)kь Iliê Trězvić'ninь p(o)m(o)li se ne b(i)ti daž'*ju*. i ne bi .v. l(e)ta i .e. m(ě)s(e)cь. zlobi r'di c(ěsa)revi i pročihь nevěrnihь. I bis(i) gl(a)dь veli po z(eml)i toi. Pov(e)lenie že ot B(og)a priemь Iliê. Š'dь na vstokь taêše se v pot(o)cě Karatь. Vrani že pr(i)nošahu emu hlěbi i meso. pitie že v potocě imčše. [III Reg 17, 1—4].

Rěš(ponzorii). Kažućь s(ve)ti pr(o)r(o)ci zap(o)v(ě)di G(ospodь)ne. Postavleni sutь n' gorě s(ve)těi ego. *B(e)r(a)š(ь)*. S(ve)ti pr(o)r(o)ci H(rьsto)vi bl(agoslo)v(i)te G(ospod)a i prevznosite i v v(ě)ki

[II]*Čti*. Prěs'hšu že pot(o)ku tomu bez'daždiê r'di pov(e)leno bis(i) emu v Serap'tu sidon'sku*ju* iti. Prišdši že v Serap'tu k vratomь gr'da vi[313c]dě ženu vdov(i)cu beruću dr'va. Razumč že êko ta *ju*re hoćetь umrěti gladomь. vz'pi k nei reki pr-

[Misal Ill4, 38b] . . . i ide v Saraptu sidon'sku*ju*. Egda že pride k vratom' grada vidě ženu vdovicu sьbira*ju*ću dr'va. i v'zvav' *ju* reče ei. prinesi mi malo vodi v sьsudě da pь*ju*. Egda že ona poide da prineset' emu. paki vzьpi v slěd' ee g(lago)le. pri-

nesi mi malo vodi v s'sudě da p'*ju*. Egda že ona poide da podast' emu. i prosi ot nee hlěba malo vskrěsi že ei dětićь umrvšь. [III Reg 17, 7—22].

nesi mi mo*lju* te i hlěbь mal'. i abie oži(ve) . . . [III Reg 17, 10, 11, 24].

Rěš(ponzorii). S(ve)ti pror(o)ci G(ospodь)ni bl(agoslo)v(i)te G(ospod)a. S(ve)ti směreni sr(ь)cemь hv(a)l(i)te. B(og)a. [Dan 3, 87] *B(e)r(a)šь*. Prep(o)d(o)bni G(ospodь)ni bl(agoslo)v(i)te B(og)a v v(ě)kь. [Dan 3, 86]

[*III Čtenie*] V treto že l(ě)to prišdь v Samari*ju*. êvi se Ahavu c(ěsa)ru. ištuću ego ubiti. Da že emu světь s'birati l(judi) n' goru Karmil'sku kupno s lažnimi pror(o)ki Vala idola. s pročimi never'nimi pr(o)r(o)ki da žr'tvi bez' ogna vzdadutь bogi svoe m(o)leće. S'branom že biv'šimь n' goru Karmilsku vs(ě)mь po g(lago)lu Iliinu. I snidu se tu pr(o)r(o)ci i žr'lci zlover'ni. i proči narodi. [III Reg 18, 1—19].

Rěš(ponsorii). Ne prikasaite se h(rъst)ěhь moihь. I o proročěhь moihь ne lukavnuite. *B(e)r(a)š(ь)*. Ne mozěte nečistivi na B(og)a govoriti nepr(a)vdi.

[II NOCTURNO]

A(ntifo)nь. Sa e(stь) mužь s(ve)tь mole k G(ospod)u za gr(ě)hi vsego mira. *P(ě)s(anь)*. G(lago)li. [Ps 5]

A(ntifo)nь Něstь obrěte[313c]nь pod(o)b(a)nь emu. ki shranitь z(a)k(on)i višn(a)go [Eccli 44, 20]. *P(ě)s(anь)*. G(ospod)i G(ospod)ь [Ps 8].

A(ntifo)n(ь) G(ospodь) ispituetь pr(a)v(e)dn(a)go i nečistiv(a)go. oči ego n' nišćago priziraeta. *P(ě)s(anь)*. N(a) G(ospod)a [ps 10]. *B(e)r(a)š(ь)*. Veliê e(stь) sl(a)va ego sp(a)s(e)niemь.

[*IV Čtenie*] Isprošь Iliê .b. voli i r(e)če pror(o)k(o)mь těmь. rastesavše ed(a)nь volь položite žr'tvu bez' og(ь)na. b(o)gi svoe moleće. Oni že t(a)ko stvor(i)še. da polь d(ь)ne stvoriše n' ničesože uspěše. Iliê že pror(o)kь b(o)ži priemь .bï. kamika po čislu s(i)n(o)vь iz(rae)l(o)vь s'zda oltarь. i vloži drugi volь bez' ogna. Povelě že i vodu lěêti na olokavtu. i nače m(o)liti B(og)a svoego. abie že og(a)nь snide s n(e)b(e)se i požrě žr'tvu i olokavtu i s kameniemь i s' drvi i s vodo*ju*. [III Reg 18, 23, 26, 31, 32, 38].

Rěš(ponzorii). Mužь sa divni vzvěšćae zap(o)v(ě)di G(ospodь)ne. n' goru s(ve)tu*ju* ego vziti dostoênь bě. *B(e)r(a)š(ь)*. Se pror(o)kь veli. ki v' dni svoe ugodi B(og)u.

[V] *Čt(en)i(e)*. Tagda povelě imь êti vse pror(o)ki te i žr'lce i vede e do potoka Kisova. i povelě e vse izbiti tu. [314a]. Bě že ihь .t. Potomь š'dь na vr'hь gori Karmil'skie p(o)m(o)li se B(og)u daž'ê r(a)di. i bis(i) dažь veli ʒ(ělo). Ezavel že slišavь eže stvori Iliê idol'skimь b(ogo)mь i žrl'cemь progněvav se n' nь i vspřěti emu z'lo*ju* semr'ti*ju*. [III Reg 18, 40, 42, 45].

Rěš(ponzorii). Se pror(o)kь veli ki v d'ni svoe ugodi B(og)u. I zap(o)v(ě)di ego svr'šiti uteže. *B(e)r(a)š(ь)*. Se e(stь) mužь s(ve)tь ki pozna pravdu. i vidě čud(e)sa vliê i umoli G(ospod)a.

[VI] *Čt(en)i(e)*. Ot'běg že Iliê v' Věr'savi*ju* i ostavlь tu Elisěê ide v pustin*ju*. i prošaše d(u)ši svoei smr'ti r(e)ki. Dovlěet' mi G(ospod)i v'zmi d(u)šu mo*ju* m(o)l*ju* te. ni bo boli es(a)mь o(ta)cь moihь. Se že rekšu emu i us'pšu anj(e)lь G(ospod)nь vzbudi ga. i povelě emu vskrai ležeću*ju* êdь êsti. Po sih že Iliê s' Elisěemь iděšeta. v slěd že e*ju* idućimь s(i)n(o)mь č(lověč)skimь toli pror(o)č'skimь. ki staše s'zadь daleko. [III Reg 19, 3, 4, 5].

[I11[4], 32c]: V (o)ni d(ь)ni pride Iliê v' Virsaviju i*ju*děisku. i ostavi tu otroka svoego. i ide v pustin*ju* put' edinogo d(ь)ne. I prišd' sěde pod smrěčevnice*ju*. i prosi d(u)ši svoei da umret'. i reče dovlěet' mně G(ospod)i. vъzmi d(u)šu mo*ju*. ni bo az' boli esm'. pače o(ta)cь moih'. I se rek' prostrě se i uspe v sěni smrěčevněi. i se anj(e)lь kosnu i i reče emu. vstani êžd' i pii [III Reg 19, 3, 4, 5].

Rěš(ponzorii). Se e(stь) m(u)žь sl(a)v(a)nь ki vzvěsti pr(a)vdu. i vidě čudě (!) čud(e)sa veliê. I um(o)li višnago i obrětenь e(stь) v čisli s(ve)t[314b]ihь. *B(e)r(a)š(ь)*. Se e(stь) ki pozna pr(a)vdu i na goru H(rьsto)vu vziti uteže.

[III NOCTURNO]

A(ntifo)nь. Se skaza pr(a)vdu počiv'ti v'čnetь v gorě s(ve)těi. H(rьsto)vě. *P(ě)s(anь)*. G(ospod)i kto [ps 14]. *A(ntifo)nь*. O mužu divni. imže n(a)mь tobo*ju* tol(i)ka čud(e)sa êvla*jut'* se. *P(ě)s(anь)*. G(ospod)i silo*ju* [ps 20]. *A(ntifo)nь*. Sa primetь bl(agoslove)nie ot G(ospo-

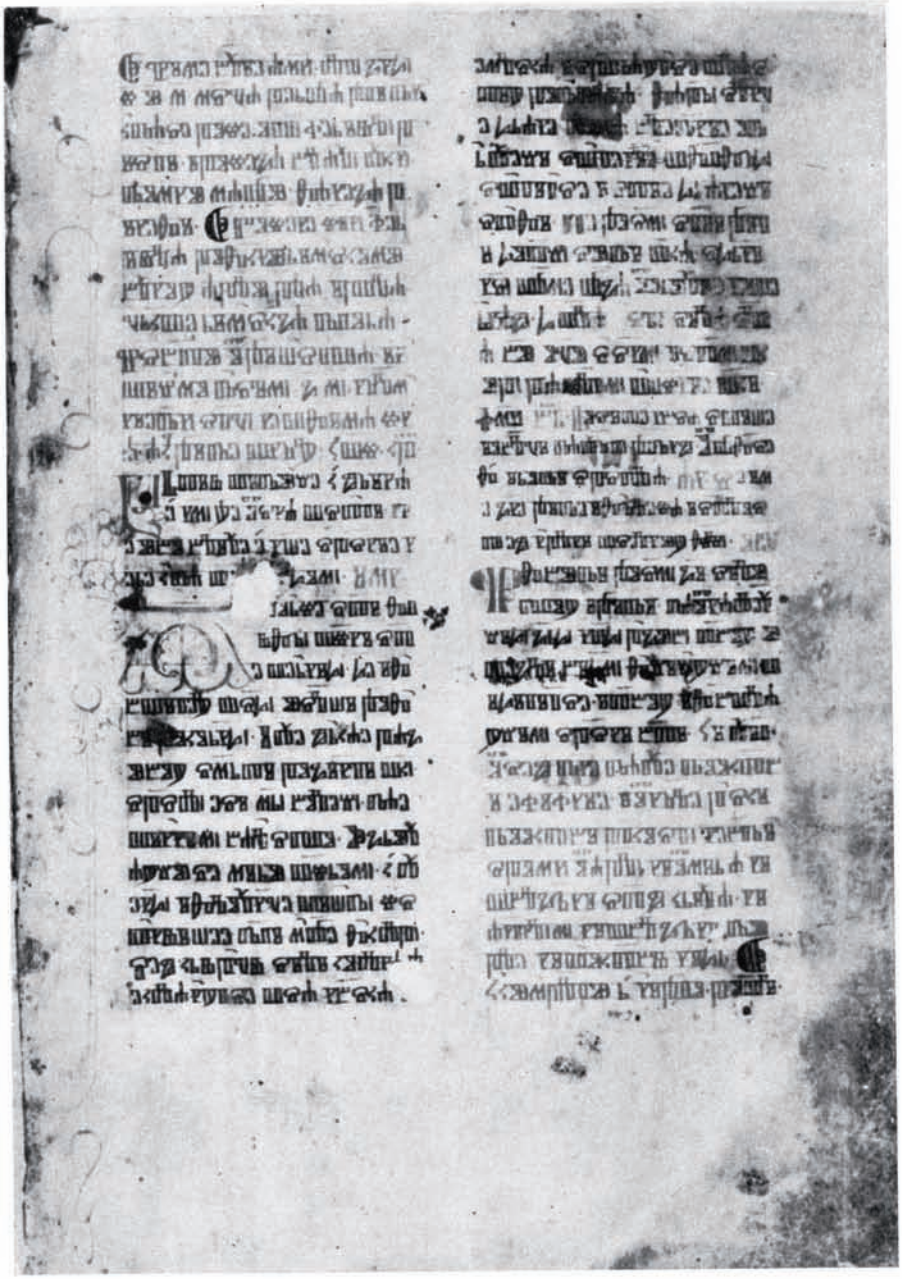

Sl. 1. Brevijar popa Mavra f. 1: Početak temporala

Sl. 2. Brevijar popa Mavra f. 179r: Mavrova rubrika o pomičnim nedjeljama

Sl. 3. Brevijar popa Mavra f. 207r: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 4. Brevijar popa Mavra f. 207v: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 5. Brevijar popa Mavra f. 208r: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 6. Brevijar popa Mavra f. 208v: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 7. Brevijar popa Mavra f. 209r: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 8. Brevijar popa Mavra f. 209v: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 9. Brevijar popa Mavra f. 210r: Oficij sv. Ćirila i Metodija

Sl. 10. Brevijar popa Mavra f. 210v: Završetak oficija sv. Ćirila i Metodija

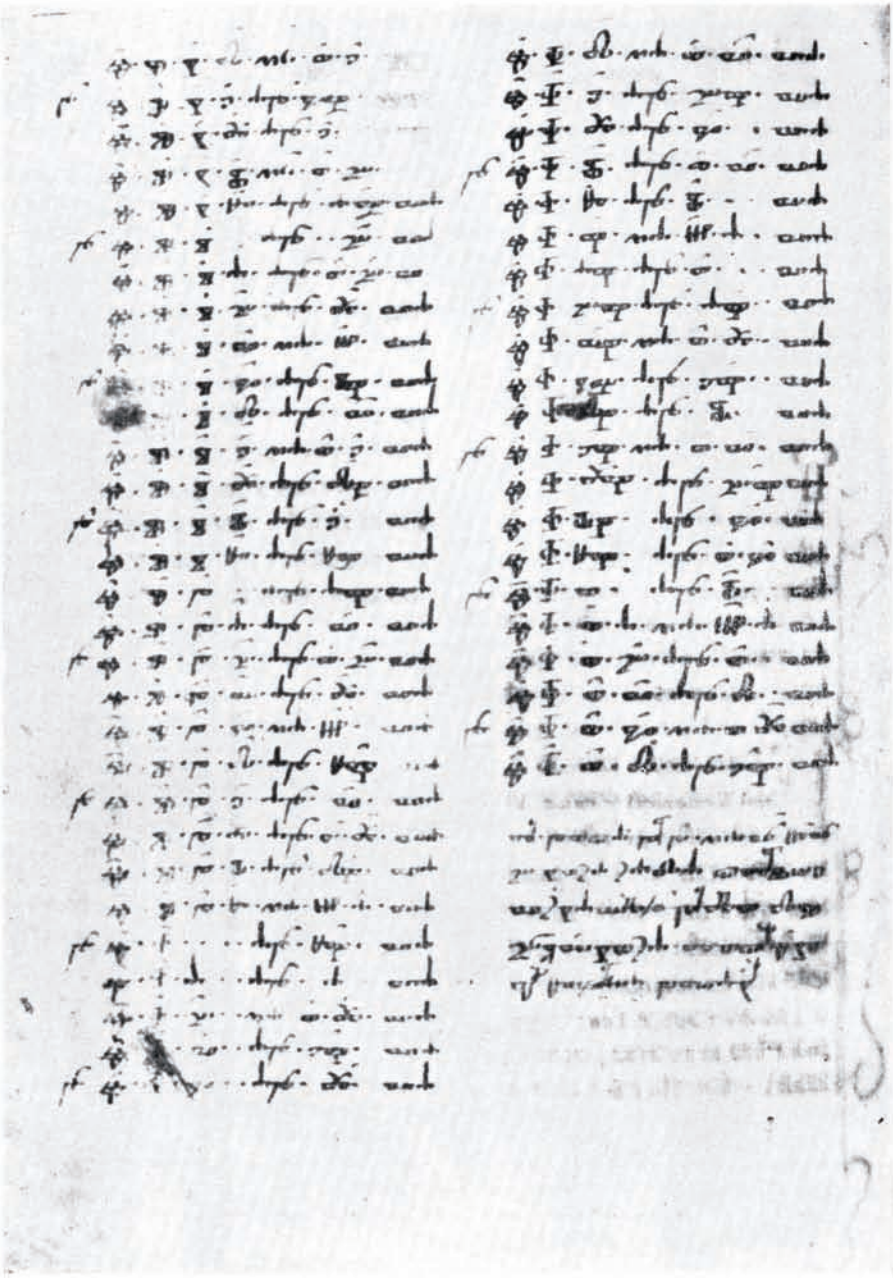

Sl. 11. Brevijar popa Mavra f. 315v: Mavrova »Tisućnica« sa zapisom u Konavlima

Sl. 12. Brevijar popa Mavra f. 416v: Krug zlatnih slova i epakta s tumačenjem popa Jure

Sl. 13. Brevijar popa Mavra f. 417r: Krug nedjeljnih slova sa zapisima popa Jure

d)a i m(i)l(o)stь ot B(og)a sp(a)sa svoego. *P(ě)s(anъ)*. G(ospodь)na e(stь) [ps 23]. *B(e)r(a)š(ъ)*. Položilь.

Čt(e)nie s(veta)go e(van)j(eli)ê po L(u)cě [4, 24]. V (o)no vr(čme) r(ě)še p'riši k' Is(us)u elika slišahom' te stvor'ša v Kaper'naumě stvori i s'dě v' otoč'stvě tvoemь. I pr(o)č(aê).

[VII] *Om(iliê)* č'st'n(a)go Bědi proz'(vitera). Me*ju* pročimi vprašani mislmi mnog(i)mi hote vamь ispraviti s(love)sa postavi s(ve)t(a)go e(van)j(eli)ê. Êkože n(i)ne slišʼste e(van)j(e)lista rekuća. Reše pariši k' G(ospod)u elika slišahom' te stvor'ša v Kaper'naumě stvori i s'dě v' otoč'stvě svoemь.

Rěš(ponzorii). D(a)n(a)sь b(la)ž(e)ni Iliê vzetь e(stь) vihromь n(a) n(e)bo. Egože mi prozbami m(o)l(i)mь. m(o)liti z(a) n(a)sь k' G(ospod)u. *B(e)r(a)š(ъ)*. V zracě Elisêê vshićenь e(stь) v kolesn(i)ci ogn'nči visprь.

[VIII] *Čti*. Obakь mnogo rasmatraj*u*ćihь otoč'st[314c]vo Is(uso)vo mnimь biti otoč'stvo rěsnago B(og)a vs'gdě i v v'sěhь e(stь) otoč'stvo ego. Êkože i mudrostь učitь n(a)sь rekući. něstь mesta togo k'dě ne bil' bi B(og)ь.

Rěš(ponzorii). Reče Iliê k' Elišě*ju* prosi eže hoćeši. Se približi se vrime k'da se e razlučiti [IV Reg 2,9]. *B(e)r(a)š(ъ)*. Tvrdostan'nь b(u)di o vsěhь êže rěh' ti. k'da me uzreši ot tebe ohodeća.

Homilija Časnoga Bede [Lk 4, 24.] Migne, PL 92, 376B: Ait autem: Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Prophetam dici in Scripturis Dominum Christum, et Moyses testis est qui ait: Prophetam vobis suscitabit Deus vester de fratribus vestris tanquam me (Deut XVIII, 15). Non solum autem ipse qui caput et Dominus est prophetarum, sed et Elias, Jeremias, caeterique prophetae, minoris in patria, quam in extremis habiti sunt. Quia propemodum naturale est cives semper civibus invidere. Non enim considerant praesentia viri opera, sed fragilem recordantur infantiam, quasi non et ipsi per eosdem aetatis gradus ad maturam aetatem venerint.

[IX] *Čt(en)i(e)*. Togo radi vprosiše i êkože slišaše zn'meniê stvorša v Kaper'naumč. I mněhu eda k(ako) straha ihь radi vidimě imь v' I*ju*dči tae stvoritь. G(ospod)ь že vidčvь z'laê lukav'stviê ihь i r(e)če imь. Am(e)nь govoru v(a)mь êko nikiže pror(o)kь priêtь e(stь) v' otoč'stvě svoemь. Po telu priš'stiê H(rьsto)va otoč'stvo ego I*ju*dêê n'reče se. eže v' I*ju*dči telo ot d(č)vi M(a)rie priêti račilь e(stь).

K Mat(utině). *A(ntifo)nь*. Č'st'ni mužь sa div'ni izvoleni ot G(ospod)a velikie č'sti doiti uteže. *A(ntifo)nь*. Si n(a)mь ot H(rьst)a isprosi živ(o)tь v(ě)čni. ki vzmože priêti ot G(ospod)a věn'cь sl(a)vi. *A(ntifo)nь*. [314d] Sego s(ve)ta i sl(a)vna m(o)l(i)tva. da privedetь n(a)sь k veseli*ju* v(ě)čnomu. *A(ntifo)nь*. S(ve)ti pror(o)ci G(ospodь)ni. b(lagoslo)v(i)te B(og)a v v(ě)ki [Dan 3, 86, 87]. *A(ntifo)nь* Prop(o)v(ě)dae l*ju*demь zap(o)v(ě)di G(ospodь)ne. postavlenь e(stь) n(a) gorě s(ve)těi ego.

K(a)p(i)t(ulь). V oni d(ь)ni bis(i) s(lovo) G(ospodь)ne k' Ilii Trezvićaninu g(ovoreći). vstani i idi v Serap'tu sidon'sku*ju* i preb(u)di tu. se bo a(z)' zap(o)v(ě)děhь tu ženě vdovicě prepiteti te. [III Reg 17, 8].

V(ь) (o)ni d(ь)ni b(i)si sl(o)vo G(ospodь)ne kь Ilii Trězvićaninu gl(agol)e. vstani i idi v Saraptu sidon'sku*ju* i prěbudeši tu se bo az' zap(o)v(č)děh' tu ženě vdovici prěpitěti te. [III Reg 17, 8].

B(e)r(a)š(ь). Veliê e(stь). *A(ntifo)nь* [za Benedictus]. D(a)n(a)sь b(la)ž(e)ni Iliê pror(o)kь H(rьsto)vь vzetь e(stь) vihromь n(a) n(e)bo. egože prozbami m(o)l(i)mь. m(o)l(i)ti z(a) n(a)sь k' G(ospod)u.

[*Oraciê*]. B(ož)e egože neosežnie sili moćь. dn(ь)šni d(a)nь b(la)ž(e)n(a)go Ili*ju* vzroč'nago pror(o)ka. prestoeću sluzě ego koles'nice*ju* ogn'no*ju* n(a) n(e)bo vze. dai n(a)mь r(a)bomь i rabinamь tvoimь da k(ak)o trpeniemь sego deêniê goneniê progonećih' se. i mira sego pakosti sl(a)vno premore. t(a)ko i mi ego m(o)l(e)niemь pred' tobo*ju* po-

moženi v(ě)čn(a)go vraga laênië premogli bihomь. *Siju or(a)c(iju) n' vse ure poi.*

K t(e)rcě k(a)p(i)t(ulь). V (o)ni d(ь)ni pride [III Reg 17, 8]. *Rěš-(ponzorii).* S(ve)ti pror(o)ci B(o)ži. Bl(agoslo)v(i)te G(ospod)a. Prep(o)d(o)bni sr(dь)cem' [315a] hv(a)l(i)te B(og)a [Dan 3, 86, 87]. Sl(a)va. *B(e)r(a)š(ь).* Veliê e(stь) sl(a)va ego. sp(a)s(e)niemь tvoimь G(ospod)i. Sl(a)vu i vel'lěpotu vzložiši n(a) nь. *B(e)r(a)š(ь).* Molite z(a) n(a)sь.

K n(o)ně. K(a)p(i)t(ulь). Se g(lago)letь G(ospod)ь. *Rěš(ponzorii).* Molite e(!) z(a) n(a)sь s(ve)ti pror(o)ci B(o)ži. Da dostoini b(u)demь obećaniemь H(rьsto)vimь. *B(e)r(a)š(ь).* Položil esi G(ospod)i. Věn'cь.

K v(e)č(e)rni. A(ntifo)nь. Č'stni mužь. *P(ě)s(anь).* Reče G(ospodь) [ps 109]. s proč(i)mi po redь. K(o)n(e)cь. G(ospod)i iskusil' [ps 138]. *K(a)-p(i)t(ulь).* Se g(lago)letь G(ospod)ь vodonosь muki ne oskuděetь i č'ban'c' olěê ne umalit' se. don'děže p'ki dastь G(ospod)ь dažь n' lice z(eml)i. [III Reg 17, 14].

Ill4, 38cd: Se g(lago)let' G(ospod)ь B(og)ь Iz(rae)l(o)vь vodonos' muki ne oskuděet'. i ž'banc' olěê ne umalit se. do d(ь)ne vь nže dast' G(ospod)ь dьžd' na lice z(e)mli. [III Reg 17, 14].

B(e)r(a)š(ь). Se pror(o)kь veli. Iže v d(ь)ni. *A(ntifo)nь.* Amenь govoru v(a)m'. êko nikire pror(o)kь priêtь e(stь) v' otoč'stvě svoemь. r(e)če G(ospod)ь. [Lk IV, 24].

Or(a)c(iê). B(ož)e egože ne ose . . .

Im'na Ilie proroka.

Pror(o)kь krěp'ki vtoroi
pror(o)kь prěd'tečь sudu.
egože izvoli G(ospod)ь ot l*ju*di.
i s(vě)t)ь videniê v(ě)čnago êvi emu.
Sa e(stь) kazatelь istin'ni.
pravit(e)lь zap(o)v(ě)di H(rьsto)vi.
egože tělo vihromь vzeto e(stь) v rěsnotu na n(e)bo.
Z gori B(o)žie visokie Horivi
iděže prebilь bč .k. dni i .k. [315b] noći.
v zracě slugi vshićenь e(stь) v kolesnicě ogn'něi.
Nizvrženu miloto*ju* padše*ju* na Elisčê
v'pi*ju*ća i plačuća o oče moi
kolesn(i)ce iz(drai)l(o)va i snuznice ego.

Tebě pěs(a)nь b(la)ž(e)ni Iliê
po*ju*ćimь gl(a)sь usliši
Šćedri mirna zdraviê
ki zap(o)v(ě)di H(rьsto)vi isplnae
n' goru s(ve)tu*ju* ego vziti uteže.
Prehv(a)l(e)na sl(a)va preč'stna dika
b(u)di s(ve)těi i nerazdělněi Troici.
êže m(i)l(o)srdiemь ee vsa
č'st'no stroitь v' vs'ko vr(i)me Am(e)nь.

Zusamenfassung

DAS GLAGOLITISCHE BREVIER DES PRIESTERS MAVAR AUS DEM JAHR 1460.

Die Autorin stellt der gelehrten Öffentlichkeit ein bisher unbekanntes glagolitisches Brevier aus dem Jahr 1460. vor, welches sich in einer Privatbibliothek in Rom befindet. Dieser Kodex wurde von *Žakan (diaconus) Blaž* für den Priester Mavar in Vrbnik geschrieben. Sein Format ist klein (16x11,7 cm); es ist ein vollständiges Brevier mit: Proprium de tempore, Proprium sanctorum, Commune sanctorum, Psalterium und Kalendar.

Die Analyse des Breviers führte zur Entdeckung einer neuen Variante des Offiziums: zu Ehren der heiligen *Cyrillus und Methodius* (SĆM) und eines seltener Offiziums zu Ehren des *hl. Propheten Elias.*

Bis jetzt waren den slavistischen Gelehrten zwei Varianten des Offiziums zu Ehren der Saloniki — Brüder bekannt (nach Berčić). Die Autorin bestimmte ihre Kategorien durch geschichtlich-liturgische Analyse ihrer Struktur.

Die erste und älteste Variante des Offiziums zu Ehren der hl. Cyrillus und Methodius im Brevier von Ljubljana hat die Homilie in der III. Nokturne zum Evangelium (Matth 10, 34—42) aus der Messe für Märtyrer; die Kapitel sind der Epistel entnommen (Sap 10, 17—20) und aus dem Commune für Märtyrer.

Die zweite Variante SĆM hat Homilie und Kapitel der einzelnen Horen aus dem Commune der Bekenner; Perikopen: Lk 12, 35—40 und Hebr 7, 23—27.

Die dritte Variante SĆM in Mavars Brevier hat 9 Lesungen, die von der Tätigkeit der hl. Brüder berichten. Sie sind originell kombiniert. 6 Lesungen sind dem *Lob des hl. Cyrillus* von Kliment aus Ohrid entnommen, die 3 letzten aus *Žitje Konstantina* (das Leben des hl. Konstantin) 18. Kap. Dieser dritten Variante gibt die Versetzung der Geburtsstadt der hl. Brüder nach Solin in Dalmatien (anstatt nach Solun) eine lokale und nationale Färbung. Von der ersten Tätigkeit der Brüder bei den Slaven berichtet die 5. Lesung, dass sie kroatische Bücher übersetzten (i vse kn(i)gi hr'vat'ske tlmač'še).

Alle drei Varianten SĆM in den kroatisch-glagolitischen Brevieren sind in Kroatien redigiert, denn ihre Struktur zeigt Merkmale der franziskanischen Reform des römischen Breviers im 13. Jahrhundert. Der Psalm 113 in der ersten Vesper ist mit dem Psalm 116 vertauscht; das 9. Responsorium nach der 3. Nokturne ist ausgelassen, um dem Te Deum Platz zu machen.

Das Offizium zu Ehren des hl. Elias in Ma ist das zweite (das erste ist in MR 161) Offizium ihm zu Ehren, das in den glagolitischen Brevieren erhalten

blieb. In seiner Struktur sind Spuren von Perikopen (Lk 4, 24 und III Reg 17, 8, 14), die auch in den Zagreber lateinischen Kodexen enthalten sind. Das Offizium des hl. Elias verbindet Krk mit Zagreb und durch dessen Kodexe auch mit Böhmen; dorthin brachten die hl. Brüder den Kult des Heiligen aus Istanbul (cf. ŽM 1, 27). Dieses Offizium verbindet Krk auch mit Frankreich, wo der Kult des hl. Elias im 6. Jahrhundert in der benediktinischen Abtei zu Auxerre erwähnt wird.

Kliment aus Ohrid († 916) verbreitete die Verehrung des hl. Elias in Mazedonien, was man aus seinem Werk *Pohvala sv. Iliji proroku* (Lob des hl. Propheten Elias) ersehen kann. Das mittelalterliche Bosnien erwählte den Propheten Elias zum Patron seines Königreichs und seines Erzbistums. Nach Vrbnik konnte die Verehrung dieses hl. Propheten sowohl von Osten als auch von Westen kommen.

Aus den Notitzen im Brevier kann man seine Geschicte ersehen. Den grössten Teil schrieb Žakan Blaž. Das ist wahrscheinlich der spätere Kanonikus und Drucker der Auflagen aus Senj *Blaž Baromić*. Der Kalender des Kodex wurde vom Priester *Jure*, der Notar in Baška war, ausgearbeitet. Das Brevier wurde für den Priester Mavar, Vikar und Pfarrer von Vrbnik geschrieben. Letzterer schrieb auch 3 Notitzen dazu. Die wichtigste entstand 1475. in Konavlje sowie auch die Tabelle der Datumsangaben zum Osterfest. Aus der erwähnten Notitz erfährt man, dass der Priester Mavar im Dienste der Republik Dubrovnik, zur Seelsorge der Einwohner die Dörfer besuchte, wo der Gottesdienst in slavischer Sprache abgehalten wurde. So beeinflussten die glagolitischen Priester, die auch schon vor dem Priester Mavar nach Süden kamen die čakavische Sprache in Dubrovnik. Diese Priester erlernten da die westliche Schreibweise der Ćirilica (die Bosančica) und brachten sie nach Norden. Diese Bosančica wurde auch manchmal für Anmerkungen in verschiedenen glagolitischen Kodexen verwendet (z. B. im Brevier von Vid aus Omišalj und im Missale von Roč).

Die Kürze der Lesungen und die starke Kroatisierung der Sprache im Brevier des Priesters Mavar vermindern seinen Wert für die Slavistik, aber es ist doch ein wertvoller Beitrag zur kroatischen Kulturgeschichte.